

DOM
I
SVET

Dom in svet, letnik 51, številka 5

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

- Severin Šali / V maju (pesem). 249.
K. H. Mácha-T. Debeljak / Maj (odlomek). 250.
France Bevk / Domačija. 251.
Bršljanski: Kras in Roma (pesmi). 261.
Helena Jaklič / Dve črtici. 264.
Vinko Žitnik / Srbski motivi (pesmi). 270.
Stane Mikuž / Rihardu Jakopiču. 272.
Jože Kastelic / Spomin (pesem). 273.
G. de Reynold-T. Čokan / Molitev k Sveti Devici v teh težkih dneh. 274.
Joka Žigon / Nikdar več vojské! (drama). 275.
Ivan Grafenauer / Še Mavri v narodni pesmi. 281.

Razglednik:

- Književnost:** Vida Taufer: Veje v vetru (T. Debeljak). 286. / Igo Gruden: Dvanajsta ura (S. Šali). 289. / France Veber: Nacionalizem in krščanstvo (Jože Rakovec). 292. / Rajko Ložar: Kipar France Gorše (S. Mikuž). 294. / Franjo Golob: Nmač čriez izaro (S. Mikuž). 295. / Miha Maleš: Slavni Slovenci (S. Mikuž). 296.
- Umetnost:** Umetnostna razstava P. Francaliskega (S. Mikuž). 298. / Razpis banovine za umetnostno podobo iz slovenske zgodovine (S. M.). 298. / Umetnostna razstava N. Lavrin - B. Remec - T. Gorjup (S. Mikuž). 299.
- Zapiski:** Češki narod se je poklonil pesniku »Maja« (T. Debeljak). 300. / Obzornik italijanskega slovstva za l. 1938 (R. Bednařik). 302. / K virom in vrhuncem! (T. D.). 304.

Umetniške priloge:

- Sl. 15. Nora Lavrin: Pobiranje jabolk. / Sl. 16. Niko Omerza: Prihod Slovencev v Alpe. / Sl. 17. Tine Gorjup: Portret dekleta. / Sl. 18. Bara Remec: Tinček spi.

Vinjete so delo akad. slikarja Tine Gorjupa.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravništvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Severin Šali | V maju

Bilà si luč, ki v dolgem loku
je šla k obzorju čez livade.
Drhte v noč so rože mlade.
Tvoj soj blestel je na potoku.

Jaz bil sem tvoja bežna senca —
lovila sva se v tujem kraju,
pokrivalo je cvetje naju
ko vonj iz prazničnega venca.

Bila ko mesec si, ki blodi.
Njegovih belih žarkov vesla
tvoj čoln od mene so odnesla —
še danes iščem te povsodi.

Prižigam luč, ki pa utrne
jo veter, ko se v me zaganja,
in ko se nad krmilo sklanja,
mi pot v drugo smer obrne.

Le eno je, kar veže naju:
ko ploveva v neznanih tokih,
se mavrica nad nama v lokih
dotika src kot v tistem maju.

Karel Hynek Mácha | Maj

Odlomek

Bil pozen mrak je — prvi maj —
večerni maj — ljubezni čas.
K ljubezni vabil grlic glas
je tja v dehtečih borov gaj.
V ljubezni sanjal mah je tih,
lagal ljubezen grm je bel,
ljubezen slavec roži pel,
iz rože mil dehtel je vzdih.
Tam jezero v temàh gozdovja
bučalo je temno iz dna,
breg ga objemal je vsega.
Žareča sonca nadsvetovja
v neba so krogih zablodila,
v solzàh ljubezni se svetila;
svetovi njih v nebo sijoče
kot v hram ljubezni večne šli so,
da vneti od ljubezni vroče
zgoré v utrinke vgašajoče —
v njih ljúbljenci se spet našli so.
In polna luna je ta čas —
zdaj bleđa, zdaj svetla, vsa taka
kot ljubica, ko ljubega čaka —
zardela rožnato v obraz:
v vodàh si lica ogleduje
in v sé zaljubljena vzdihuje.
Blesteče sence se gradov
primikajo se bliže, bliže,
da kot v objemih niže, niže
spusté v naročja se mrakov
in v eno z njimi se zlijó.
Gre za drevesom v mrak drevo.
Nazadnje gôr se vrh stemni —
tam k brezi bor se prisloní
in k boru breza. Valček vrè
za valčkom v pôtok. — Ljubi se
— v ljubezni maja — vse, prav vse.

Tine Debeljak.

France Bevk | Domačija

9.

Koliko časa je tako sedel in trpel v svojih mislih, ni vedel. Ko se je dvignil, je stalo sonce že nizko nad obzorjem. Prodiralo je skozi oblake in v svetlih lisah trosilo svetlobo čez pobočja. Stal je nekaj trenutkov, kakor da ne ve, kam naj krene. Imel je občutek, kakor da nima dôma ne kotička na širnem svetu, kamor naj se dene.

Prestopil se je za dva, tri korake, a je zopet obstal. Vsebina pisma ga je bila docela streznila, kakor da ta dan ni bil niti pokusil vina. Vendar je občutil pijanost v vseh udih, noge so mu bile kakor olesenele. Ozrl se je po klancu, ki je vodil proti domu. Bilo ga je skoraj strah te poti. Bal se je pred ljudi. Saj bi mu brali z obraza.

Ob gmajni se je vlekla ozka Korenova senožet, pod visoko skalo so v zavetju stale svisli. Krenil je po stezi proti njim. Bile so skoraj do polovice napolnjene s senom. Počutil se je neizmerno utrujenega, strtega. Imel je eno samo željo, da bi legel in zaspal, spal tako dolgo, da bi vse prešlo, kar ga muči... Zleknil se je na seno, potegnil klobuk na oči in si roke podvil pod glavo.

Ni zaspal. V prvem občutku ugodja je bil le za kratek čas začumel, morda samo za minuto. Nenadoma ga je stresnilo do mozga, da se je do konca predramil. Ne bi mogel spati, četudi bi ležal na najmehkejših blazinah. A bilo mu je, kakor da leži na trnju. Zbadala ga je še svetloba, ki je sijala skozi odprtino. V mislih, ki so ga obletavale kot muhe, je zaman iskal izhoda. In vendar se mu je zdelo, da ga mora najti.

Minute so bežale. Zavedel se je, kako je to neumno, da leži v tujih svislih. Hotel je vstati in oditi. Toda telo mu je bilo omotično, leno. Komaj se je zavedal, da ga stresa rahel hlad. In da je sonce zašlo za hrib in bo kmalu mrak legel na pobočja. V vsej zmedi misli, ki mu je polnila glavo, mu je bilo jasno samo eno, da je konec samoprevare, kraj bega pred resničnostjo. Grozila mu je neizogibna nesreča.

V odprtini svisli se je prikazala neka ženska s košem na hrbtu. Nemilo se je zdrznil in se naglo dvignil.

»Kako sem se te prestrašila!«

Bila je Košanka, ki je prišla po seno. Oči so se ji izpod temne rute radovedno upirale vanj.

»Nekoliko utrujen sem bil, pa sem legel,« se je nerodno opravičeval. Bilo mu je, kakor da so ga zasačili pri tatvini. »Pa ne zameri!«

»Kaj bi tisto, Bog pomagaj! Nekoliko pozna sem. Zamudila sem se na klancu. Takšna reč!«

Zemljak je že odhajal, ko se je nenadoma ozrl po ženski.

»Kaj?«

»Brinarjev Peter... Komaj je dobro pozdravil doma, že je stopil k Lajšarju.«

»A?«

»Da! Ali ne veš? Spoprijela sta se, pa je morala tudi Zalika odpreti usta in priseči, da ni bil Peter... saj veš... A kdo je bil, ne pove.«

Tone je stal in gledal, mraz in vročina sta se mu sprehajala po životu. Lenart? Na to zadnje čase ni več mislil, zdaj mu je zopet stopilo v zavest. Sosega ga je gledala, kakor da odkriva njegovo skrito misel.

»Tako,« je rekel zamolklo in se nemirno prestopil. »Kar sami naj opravijo,« je zamahnil z roko.

»Saj. Zdaj bo Lajšar lajal na koga drugega... Odšel je naravnost v krčmo, kjer razgraja...«

Zemljak je bil že na stezi, kakor pijan je odhajal v nastajajoči mrak. Ni bilo zadosti, da mu je eno breme palo na pleča, pridružilo se je še drugo. Lajšarja je zaničeval, bal se ga ni, tedaj ga je obšel strah pred njim. Le naj! Stisnil je pest in zaškrtal z zobmi. Tudi on ima orožje v rokah.

Dospel je na klanec. Okna hiše so bila temna, v izbi še ni bilo luči. Pas svetlobe je padal le iz veže in se igral na plotu. V njem se je gibala senca.

Reza je stala pred ognjiščem in kuhala kavo. Ko je nenadoma stopil čez prag, se je zdrznila, kakor da se ga je prestrašila. Videti je bila prepadena, razburjena; zdelo se je, da jok s silo tišči v sebi.

»Kod si tako dolgo hodil?« ga je vprašala.

»Ne bom se izgubil, ne!« je zagodrnjal in stopil v izbo.

Dom se mu še nikoli ni zdel tako ljub kakor v tistem trenutku. In občutka, da ga bo izgubil, mu je bil hkratu nekam tuj. Včasih je v brezdeltu rad posedel v temi in razmišljal. Zdaj pa ga je bilo skoraj groza med temnimi stenami. Prižgal je brlevko in jo je postavil na mizo. Z dolgim pogledom se je ozrl na uro, ki je ječe nihala na steni. Potegnil je pismo iz žepa in ga brez misli podržal v rokah.

Vrgel ga je na mizo. Odprl je predal omarice, ki je stala v kotu. Izpod kupa starih časnikov je potegnil še ostala pisma. Bila so povaljana, zmečkana; nekatera izmed njih je po več dni nosil v žepu. Gledal jih je, kakor da jih primerja med seboj. Kako je bilo otročje, da se je delal gluhega in slepega!

Reza je stopila v izbo.

»Kaj boš večerjal?«

»Prinesi, kar si pripravila!«

»Ničesar nisem pripravila. Mislila sem, da se boš zadržal v krčmi, ko te le ni bilo. Zase sem skuhala kave.«

»Daj je še meni!«

Žena se je začudila. Bil je čemerren, bala se ga je, a obenem ves zmehčan, ohlapen kot cunjja. Nikoli se mu ni upala ponuditi kave za večerjo, tu pa... Prinesla mu je skodelico kave in kruha, sama je z lončkom sedla v zapeček.

Tone je pojedel kos kruha in posrebal kavo. Nato se je znova zapil v številke, ki so bile v vseh pismih enake. Pograbil bi bil vse skupaj in vrgel na ogenj, a ga je čudovito priklepalo. Kakor da neumorno išče neke rešitve. Ni se ozrl, a je čutil, da ga žena opazuje.

»Ali si dobil kaj po pošti?«

»Kaj neki!« ji je odgovoril neprijazno. »Stare papirje pregledujem.«

Z ženo ni nikoli govoril o dolgu. Delila sta delo, a skrbi je nosil sam. Nikoli se nista toliko približala, da bi ji mogel vse zaupati. Niti ta večer, ko je čutil potrebo, da bi se s kom pomenil. Saj bi mu tako ne mogla pomagati. In ni maral priznati svojega poraza. Poleg tega se je bal njenih vzdihov in solza. Vsako stvar je vse preveč sprejemala s srcem, ne z razumom. To bi ga le še huje vznemirjalo in jezilo.

Reza je globoko vzdihnila. Kazalo je, da ima nekaj na srcu, a se ne upa govoriti. Tone je dvignil glavo.

»Zakaj vzdihuješ?«

»Tako... Moj Bog! Saj se ti bojim povedati.«

Mož se je nemilo zdrznil in ostro pogledal ženo.

»Zaradi Petra?«

»Ježeš, ali že veš?«

Zemljak je pograbil pisma in jih vrgel v predal, nato je z nemirno hojo odšel po izbi.

»Videl sem ga v krčmi,« je spregovoril čez nekaj časa, »a Korenka mi je povedala, da je bil pri Lajšarju. Pa kaj se to nas tiče!« se je nenadoma razjezil, kakor da hoče s tem odpoditi neko misel.

»Ali misliš, da se nas ne tiče?«

»Zakaj?« se je mož razburil. »Zakaj?«

»Moj Bog! Vidiš, kakšen si!«

»Ko se pa take iznebiš! Dekle molči, a ti nekaj namiguješ.«

»No, da, dekle molči. To je res. Saj tudi jaz molčim. Le tebi rečem, samo tebi... Toda drugi ne bodo molčali.«

»Le naj mi kdo kaj reče!«

Tone je grozeče stisnil pesti.

»Lajšar je že vpil po klancu. Nama v sramoto.«

Zemljak je zastrmel v ženo. Nato se je naglo prestopil, kakor da hoče skozi vrata. Pa se je nenadoma okrenil in odšel do okna.

»Lajšar bo pa lepo molčal!« je zakričal.

»Ne kriči tako! Saj te bodo slišali po vsej vasi.«

»Lajšarju bom zaprl gobec,« je rekel pritišano. »Njega bom že ugnal. Ako ima za kaj, naj obračuna z Lenartom, ne z menoj! Mene naj pusti v miru!«

Reza ga je preplašena gledala. Saj je peklo tudi njo, le da je pri tem občutila več žalosti kot jeze. Najbolje, ako z možem ne govori več o tem. Sklenila je roke in poizkusila moliti. Pa so ji misli venomer uhajale k Lenartu.

Tudi Tone je mislil na Lenarta. Upanje, da se sin vrne, se mu je zdelo do konca pokopano. V tistem trenutku bi mu bilo skoraj ljubše, da bi ga več ne bilo. Prej je Lajšarja le zaničeval, zdaj je do njega občutil mržnjo. Zalike bi ne maral v hišo. Ni treba, da se Lenart vrne! In se ni mogel premagati, da bi ne bil na glas izrekel svoje misli.

»Le naj bo tam, kjer je!« je rekel trdo.

»Kdo?« ga je vprašala žena.

Ni ji odgovoril. Stopil je do kamre, snel molek z žeblja in pokleknil.

»Moliva!«

In sta molila. Tone trdo, skoraj jezno, zelo glasno, Reza pa je odgovarjala tiše, vroče, med pridušenimi vzdihmi. Brlevka na mizi se je kadila in plapolala. Zunaj je bila tema, videti je bilo le tenje dreves in ob klancu belo skalo kot čepečo prikazen.

Po molitvi je Tone legel po peči. Misli, ki so mu prihajale venomer in mu polnile glavo, so ga utrujale. Bilo mu je, kakor da se mu ognjeni drobci pretakajo po žilah. Hkrati je čutil mraz. Toplota zakurjene peči mu je dobro dela. Strmel je v medle plamene luči na stropu. Na klancu so zapeli koraki in utihnili. V korito je curela voda.

Reza je še vedno čepela v zapečku, ves čas se ni premaknila. Zdaj pa zdaj je težko zasopla, kakor da je zatrla bolesten vzdih.

»Da se Lajšar tako žene!« je Tone spregovoril zamolklo. »Ne verjamem, da mu je toliko do časti.«

»Vsak človek ima svojo čast, Tone,« je rekla previdno. »Do hčere mu najbrž res ni. Pa gorjé mu, ki se mu on obesi na vrat, ko ris mu izsesa kri...«

»Saj, saj.«

Tonetu je dobro delo, da je žena njegovih misli. Lajšarja bi moral gladiti po dlaki. A to bi bilo, kakor da bi se zapisal hudiču. A vrag bi bil tudi, ako se Lenart vrne in Zalika pride v hišo. Zgolj pekel.

Vzdihnil je.

Bil je že zadremal, ko je Reza stopila iz zapečka in ga potegnila.

»Pojdiva spat! Kaj bi le razmišljala! Tone!«

Zemljak se je dvignil in se ves izmučen ozrl po izbi. Bo, kakor bo. Ne more si pomagati, naj si še tako grize dušo. In to je bilo najhujše. Tepe ga, a on ima zvezane roke in noge.

Nebo je bilo oblačno, kazalo je na dež, ko je Roza grabila vlažno listje v sadovnjaku. Tone ji je pomagal, zdaj pa zdaj ga je natlačil v koš in ga odnesel v listnjak nad hlevom.

Ko se je v tretje vračal in stal ob koritu, je pritekla po klancu Brinarjeva pastirica, pegasto, slabotno dekletce.

»Gospodar je naročil, da pridite k njemu,« je povedala.

Zemljak jo je začuden pogledal.

»Kaj mi hoče?«

Tega pastirica ni vedela. Že pride, kadar bo utegnil. Saj ne gori. Odšel je v sadovnjak in tako trdo grabil, da je trgal mah iz tal. Žena ga je pogledovala, a se ga ni upala vprašati, kaj mu je hotela pastirica. Toneta je jezilo, da Brinar pošilja otroka ponj. Ako ima kaj z njim, ali mar ne ve, kje stoji njegova hiša? Obenem ga je obšla neka čisto jasna slutnja. Bojeval se je s plahostjo, a hkrati ga je začela mučiti radovednost. Kaj, ako se moti v svojih mislih?

Poslednje dni, se mu je zdelo, je ves čas čutil vsiljive poglede na svojem obrazu. Zaradi tega se je nekako izogibal sosedov. Brinarju že dolgo prej ni stopil pred oči. Ako bi moral mimo njegove hiše, je rajši naredil ovinek. Kakor da mu je nekaj prišepetovalo, da ga namerava terjati.

Stresnil je z glavo. Ne, tudi zdaj ne pojde k njemu. In vendar ga je preveč dušilo, da bi bil mogel prestajati. Vrgel je grablje od sebe in se napotil po klancu.

Brinarja je našel ob hlevu, s Petrom sta cepila drva. Pogledal ju je vprašujoče. Sosed ga je le bežno ošinil z očmi in nekaj zamomljal v pozdrav. Niti z najrahljšo potezo ni izdajal kake zlè namere, bil je kakor po navadi.

Tone je sedel na panj, si zvil cigareto in jo prižgal.

»Dobro se boš založil z drvimi,« je rekel.

»Da. Treba se je pripraviti za zimo.«

Govorila sta o delu, o vremenu, o bližajoči se zimi. Da, Brinar je govoril bolj suho kot po navadi, kakor da ga venomer moti neka misel, ki jo skriva na dnu. Zemljaka je obšla nova plahost, hkrati pa jeza nad samim seboj. Čemu se le tako boji in se drži kot mokra cunjja? Iz nestrpnosti je težka prestajal na mestu.

»Zakaj si me klical?« je slednjič vprašal.

Brinar mu ni takoj odgovoril, ozrl se je po Petru. Ta je razumel, odložil sekiro in odšel v hišo. Ostala sta sama. Toneta je mrzlo spreletelo po hrbtu.

»Saj ne zameriš, Tone,« je rekel sosed in se ozrl na sekiro. »Tisti dolg bo treba poravnati.«

Zemljak je prav slutil, vendar je bil presenečen. Za trenutek mu je vzelo sapo. Cigareta mu je padla na tla, a je ni pobral, pohodil jo je v blato.

»Dolg?« je ponovil zamolklo. »Seveda... Presneto!«

»Rad bi že videl tisti denar. Saj razumeš. Ti se ne spomniš, moram pa jaz ziniti...«

»Da, da. Že vem.« Tone je čutil vročico po telesu. »Verjemi, da mi je pogosto v misli. Kaj bi bil govoril, ko pa ti ne morem vrniti. Zdaj še ne morem. Bom že.«

»Kdaj?«

Vprašanje je bilo zastavljeno rezko, malce zasmehljivo. Zemljaku je planila kri k srcu, ves se je predramil iz svoje ponižanosti in zadrege. Na tleh leži, a tu plane še nekdo iz zasede in mu zadà poslednji udarec. Premagoval se je, vendar ga je zaneslo.

»Kaj si res že tako ubog?« je vprašal strupeno.

Brinar ga je začudeno pogledal, bil je zadet.

»Ubog ali ne, denar je moj!« je rekel trdo. »Dandanes je tako redek; da bi tako vsoto nerad izgubil.«

»Izgubil?« Tone je bil užaljen. »Kako — izgubil?«

»Ti sam najbolje veš, kako je s tvojo hišo.«

Zemljak se je dvignil. Najrajši bi bil na mestu odšel, a je kot vkopan obstal pred sosedom.

»Kaj ti veš, kako je z mojo hišo?«

»Ako ne vem, pa si lahko mislim.«

»Peter ti je povedal!« je Tone jezno vzkliknil; to mu je bilo naglo kot blisk prešinilo zavest. »Pa mi je obljubil, da bo molčal.«

»Ako vem jaz, ne ve nihče,« je zategnil Brinar. »Ne bom raznašal okrog. Sicer pa tudi sam nisem slep.«

Zemljak je zopet sedel. Moža sta se gledala nekaj trenutkov. Brinar mrzlo, a Tone obupno, z jezo, a so se mu čustva po sili spreminjala v ponižnost.

»Ne misli, da sem te hotel oslepariti.«

»Saj bi se tudi ne dal.«

»Neumen bi bil. Ne tajim, da mi prav zdaj gre malce trda. In prav zdaj me terjaš, ko bi te bil najrajši poprosil za novo pomoč.«

Brinar je izpljunil in pomolčal.

»Kako bi pa vrnil?«

»Saj imam še drva.«

Sosed se je pomilovalno nasmehnil.

»Koliko so pa danes tvoja drva vredna?«

»Hudič! Cene bodo vendar zrasle.«

»Kdaj? Ko ti drva sprhnijo. Takrat ne bodo za drugo, kakor da jih zmečeš v vodo.«

Na to Zemljak nikoli ni bil pomislil. Stresnil se je kot pod novim udarcem. Bilo mu je, kakor da se potaplja in se oprijemlje vseh možnosti, da bi se rešil.

»Torej ti zastavim senožet!« je vzkliknil obupno.

»Ne.«

»Prodam ti jo.«

»Kako? Ne moreš jo prodati, dokler si dolžan banki.«

Zemljak je čutil potne srage na čelu. Ko je ponujal senožet, ni mislil resno. Beseda mu je bila sama od sebe zdrknila čez ustnice. Tudi ni nikoli prej pomislil, da posestvo v resnici ni več njegovo in da ne razpolaga svobodno niti s pedjo tiste zemlje. Obšla ga je zavest nezmernega siromaštva. Planil je na noge.

»Zlodej!« je zaklel. »Torej naj se obesim?«

»Kakor hočeš,« je rekel Brinar zagrizeno. »Denar mi vrni, ali pa bom na sodnji prijavil terjatev.«

»Pa daj! Le daj! Sodnija ti ne bo dala denarja.«

»Pač. Dala mi ga bo, kadar pride na dražbo. Pa ga ne bom hotel.«

Zemljak je gledal nekaj trenutkov, ni mogel razumeti.

»Ne boš ga hotel, a od mene ga hočeš imeti?«

»Izgubil ga ne bom... Boš že razumel...«

Brinar se ni hotel jasno izraziti. Najbrž se mu je zdelo, da je že preveč rekel. Zemljaku je smisel besed le polagoma prodiral v zavest. Ko mu je postalo docela jasno, kaj sosed misli, so se mu krčevito stisnile pesti. Sosed mu je vsilil denar in mu s tem vrgel še eno zanko za vrat. Zdaj misli, da je čas, da jo lahko zadrigne. Ni mu do tiste vsote, do njegove hiše in zemlje mu je, ki jo misli dobiti za majhen denar. Dal jo bo Petru, drugorojencu, ki se ženi z Grivčevo Cilko. V njegov novi dom bi stopili isti ljudje, ki so nekoč prišli v njegovo rojstno hišo.

»Nikoli!« je zavpil in besno udaril z nogo. »To ti rečem — nikoli!« Brinarju so se poblisknile oči.

»To pa ne bo odvisno od tebe,« je rekel mrzlo.

»Nikoli! Rajši hišo zažgem. Ti je ne boš dobil!«

»Glej, kaj govoriš!« je Brinar zvišal glas.

»Zmeraj sem vedel, kaj govorim. Nikoli!«

»Je že prav. Ne kriči! Dolg poravnaj! Zdaj veš, kaj in kako, povedal sem ti.«

Brinar je pljunil v roke, zgrabil za sekiro in s srditimi zamahi cepil drva.

Zemljak je stal nekaj trenutkov kot okamenel. Bil je razsrjen do dna duše, trepetal je po vsem telesu. Popadel bi bil poleno in z njim

planil na soseda. Za okni Brinarjeve hiše je opazil obraze. Ali naj se vsej vasi dá v zobe? Obšla ga je čudna nemoč in tegoba. Izpljunil je in odšel po klancu.

To je bilo vse, kar je v tistem trenutku mogel storiti.

11.

Deževalo je, kakor da bi lilo iz škafa, ves teden se niti za trenutek ni več uvedrilo. Vrhunce gorá je bil pobelil sneg, od severa je pihala mrzla sapa. Narasli so potoki in hudourniki, zemlja se je zmehčala, vsepovsod so iz tal izvirali novi studenci. Nastajali so usadi. Na kolovoz, ki je vodil k fari, se je s hriba pogreznila debela plast zemlje in ga zasula.

Nebo se je komaj za silo spreletelo, ko so morali iz vasi na občinsko roboto. Vsaka hiša je poslala po enega moža, od Brinarja je bil Peter. Lajšar in Zemljak sta grebla vsak na svoji strani velikega kupa prsti in kamenja, izruvanega grmovja in dreves.

Zrak je bil vlažen, mrzel, pokrajina je bila zavita v mrko svetlobo. Nebo je bilo še vedno oblačno. Od vode so vstajale megle, plezale čez pobočja, se trgale in izginjale. Zdaj pa zdaj je znova začelo deževati. Zapihal je veter in pretrgal oblake, prikazala se je lisa modrine.

Zveneli so udarci sekir in krampov, oglašala sta se smeh in beseda. Robotniki so bili dobre, razposajene volje. Edini Zemljak je bil tih in mrk, Lajšar pa je malce trd od žganja vpil z zadirčnim glasom. Kazalo je, da bi rad dal duška nečemu, kar ga je požigalo v notranjosti. Delal je lenobno, toliko da je gibal; s strupenim pogledom se je oziral na drugo stran, kjer sta Zemljak in Koren sekala drevo, ki je izruvano ležalo na tleh in svoje veje iztezalo v blato.

»Fej, hudič!« je izpljunil.

»Le kliči ga. Še prezgodaj pride pote.«

»Bojim se ga! Saj ga ni.«

»Ne, ne. Zakaj ga pa kličeš?«

Možje so se mu režali. Nihče ni hotel zgrabiti za razgovor, ki ga je venomer ponujal. Besede so mu prestrezavali kot žogo in mu jih vračali. Uganili so, da nekam meri; kadar je dišal po pijači, se mu je bilo najbolje izogniti v loku.

Lajšar je kidal ilovico in se srdito nasmihal predse. Hinavci! Odkar so ga bili obdolžili uboja, je mrzil vse od kraja. Poznal je svojo divjo, neukrotljivo nprav, svoje slabosti, ki jih ni mogel krotiti. Mrzil je vse, ki so bili boljši od njega, tudi ženo in hčer. Ha! Svetnici! Da se je Zalika spečala, mu je bilo v tiho zadoščenje, dasi ga je tudi prizadelo. Bil je od sile občutljiv, kadar je šlo za osebno čast. Žalitev zlepa ni pozabljal; kadar je šlo za maščevanje, ni poznal predsodkov. Nič v življe-

nju ga ni huje grizlo, kakor da ga je bil Zemljak zalotil pri tatvini. Mož je molčal, res, morda se je bil zbal njegove grožnje. A ni se mogel iznebiti občutka, da mu je izročen na milost in nemilost. Ko bi bila Zalika prišla za mlado k njim, bi mu bil za vedno zaprl usta. Da je le mogel biti tako bedast in je obtoževal Petra, ne Lenarta! Imel ga je za poštenjaka. Ha! Kaj Tone le tako nosi svojo glavo! Lajšarju se je zdelo, da se je spričo tega njegova sramota stisnila v nič. Kdaj poprej bi se sosedu ne upal reči zlè besede, da bi ga ne izbežal iz molka. Zdaj pa ni poznal pomislekov.

Opazil je, da ga Tone pogleduje izpod krajcev klobuka in da se mu tresejo roke. Vsaka beseda, ki jo je siknil, ga je zadela kot puščica. To ga je navdajalo z ugodjem in ga je še huje razvnelo. Vsakomur je bilo lahko jasno, da ga razganja misel na hčer. Peter, ki je delal poleg njega, je čimdalje huje rdel v obraz. Srdito je udrihal s krampom in si prst in kamenje grebel pod noge.

»Tak obraz kaže, kakor da bi nič ne bilo!« je zarenčal Lajšar.

Peter se je oslonil na kramp in ostro premeril soseda.

»Jasneje!« je rekel zamolklo. »Slišite!«

Mož ga je zavzet pogledal.

»Kaj — bolj jasno?«

»Jasneje govorite, pravim! Da si ne bo kdo napak razlagal. Koga mislite?«

»Tebe menda ne!«

»Tega ne morem vedeti. Preveč ste že otresali jezik zaradi mene.«

Možje so prenehali z delom. Obetala se jim je zabava. Lajšarju je bilo, kakor da ga je Peter pritisnil ob steno. Razsrdil se je.

»Zlodej, kaj si samo ti tu?«

»Pa ne misliš mene?« se je oglasil neki fant; vsi so se zasmeli.

Lajšar se je ozrl po Zemljaku, ki edini ni bil prenehal z delom. Sekal je grčasto vejo in napeto poslušal, ni mu ušla nobena beseda.

»Ta, ki se ga tiče, že ve, pa se dela gluhega in slepega,« je rekel strupeno. »Ne boj se, ne bo se oglasil.«

»Slišiš, Tone,« je rekel Koren Zemljaku. »Tebe nabada na rogé.«

Tonetu je sekira zletela iz rok. Pobral jo je iz blata in se ozrl po Lajšarju.

Moža sta nekaj trenutkov z izzivalnimi pogledi strmela drug v drugega. Zemljak se je ves čas delal gluhega, ni se maral spustiti v prepir. Toda zdaj je bilo preočito, tega ni smel kar tiho požreti. Da se Lajšar upa! Bil je odločen, da bo udaril. Orožje je imel pripravljeno v zasedi.

»Lovre, le povej, ako misliš mene!« je rekel s srditim glasom.

»Saj ni težko uganiti,« se je Lajšar jezno zarežal.

»Kaj sem ti storil?«

»Ti že veš. Če ne prav ti, pa tvoj Lenart.«

»Potem pa z njim opravi. Mene pa pusti v miru!«

»Ha! Na lep način bi se rad izvlekel. Pa se ne boš. Tvoja hiša je v sramoti.«

Zemljak je krčevito zgrabil za ročaj sekire in krenil čez usad, da so se mu noge do gležnjev udirale v lepko ilovico. Oči so mu divje, odločno sršele v soseda.

»Tone!« ga je poklical Koren. »Bodi pameten!«

Mož se je ustavil, brada mu je krčevito trepetala od razburjenja.

»Ponovi, kar si rekel, da te bom še enkrat slišal!«

Lajšarja je obšla negotovost, obenem plahost. Ali se je mar pre-naglil? V sosedovih očeh je bral toliko sovraštva, kakor ga ni pričakoval. Ali mu bo vrnil milo za drago? Le naj se drzne!

»Tvoja hiša je v sramoti, ne moja, sem rekel.«

Zemljaku je za trenutek trznila roka, v kateri je držal sekiro, nato mu je mirna obvisela ob telesu.

»Ničesar nisem storil, česar bi se moral sramovati,« je dejal z velikim samopremagovanjem. »Jaz ne. Nikoli! Ti pa tega o sebi ne moreš trditi.«

Lajšar se je zganil kot pod udarcem, zbežan se je ozrl okoli sebe. Nenadoma mu je vsa kri udarila v lica.

»Zdaj pa ti ponovi, ako se upaš!« je zakričal.

»Pravim, da nikoli nisem kradel kot ti,« je rekel Zemljak s trdnim glasom. »Ali si mar že pozabil?«

Zemljak še ni utegnil izgovoriti, ko se je Lajšar spačil v obraz, dvignil lopato in planil proti njemu. Zgrabili so ga, preden ga je dosegel, mu izvili orodje in ga tiščali v breg, kjer je divje otepal okoli sebe.

»Boš miroval! Pobjajala se ne bosta! Ali si ob pamet!«

»Pustite me!« je ta kričal in škrtal z zobmi. »Poplašam mu! Ne bo gazil po meni!«

Nazadnje so ga izpustili. Srdit, zaripel v obraz, je zapustil delo in odšel proti vasi.

»To si boš zapomnil!« je vpil še iz daljave. »Kesal se boš! Še pre-kleto se boš kesal!«

Možje so bili tihi, nekaj časa ni bilo slišati ne besed ne smeha.

»Lajšarju se je najbolje še z vozom ogniti,« se je slednjič oglasil Koren.

»Kar je iskal, to je dobil,« je zabrundal Zemljak.

Možu je tiha skrb legla na čelo. Kesal se pa ni. Soseda je zadelo, da ga huje ni moglo, tega se je zavedal. In to ga je veselilo. Zdaj bo imel mir pred njim.

(Dalje.)

Bršljanski | Kras in Roma

Villa Scuarra

Pri Svetem Petru tam pojó zdaj psalme —
šepet se zde ti angelska telesa,
tu nagi favn stoji pod krono palme,
bohotno pinije se pno v azur nebesa.

Tu Pan živi, tu carstvo Dioniza,
tu kamen mrtvi — obhajilna miza

pa kliče tam te z živim, večnim Kruhom.
Pav plavorep le s Panovim je duhom.

Kraška ljubezen

Ljubiti tebe, draga, tam ob pilu
na kraški gmajni s staro sivo trto,
imeti v Kristusa oko uprto
in v noči sanjati ob zvezd svetilu —

to je navdih srca, sijaj lepote
sred kamenov, pelina in samote.

Bršljanska Mati Božja, daj zavetja
ljubezni najini, ko trta bo brez cvetja!

Poletje na Krasu

Bršljan zelen, a drugo krog Device,
Marijinega doma tam na gričku,
vse suho: polje, nagelj na vrtilku,
vенеva žajbelj, vsihajo cvetlice.

Čarobno jasna noč. Ostró se bliski
utrinjajo nad kamni, obeliski.

Ne bo dežja še. Bliska se brez groma
pod zvezdami nad bori kamnoloma.

V kraški brajdi

V brajdi žajbelj, rožmarin in trte,
pelín in pil Brezmadežne Marije.
Ob njem bršljan čez zid zelen se vije —
živ Materin je up za duše strte.

Tu srečno v Bogu vsako živo bitje
s svetniki božjimi se v tihožitje

zvezdno strne, kajti ni zatona
duši, ki ji mati je Madona.

Devici Mariji Bršljanski

Kraljica mojih mladih dni sred brinja,
deviškega je polna gmajna kamna,
strmi v Tvoj sij samotni cvet ciklamna —
zdaj k Tebi vodi romarja stopinja.

Gospa, jaz pevec Tvoj sem v bednem tem stoletju!
Skržat, ki poje v borih, v soncu in poletju.

In bori klonijo košate glave,
ko v soncu pojem spev: Marija, ave!

Aleluja v borih

Ob svitu sončnem zelenijo bori
in v belih šopih jésen k njim se sklanja,
pred gozdom kamen sivobeli sanja —
kdo čaka tu še Jezusa ob zori?

Ku-ku! Ku-ku! Čuj! Kuka kukavica!
Zveličarju žare od luči lica,

zapušča groba temnega šotore —
v nebesa pojde . . . Blagoslóvi bore!

V velikonočne zarje

Srebrí se kamenje, teloh se peni,
na Krasu Jezusu povsod pozvanja,
vijolica pod zidom pila sanja —
On gre po ilovici pozlačeni . . .

Razcveli so po gmajnah se narcizi,
in hijacinte v vrtu, rože se na mizi . . .

in kjer je grob bil, zdaj cveto pelíni
in breskve, mandeljni in rožmarini.

Rekvíem

stricu mašniku, ki je umrl na Krasu v času vojske

Ob novi maši so sladkó zvonovi
zvonili ti čez kraške goličave,
pokop tvoj žalostno čez te planjave
pa spremljali rjoveči so topovi

in bore vklanjali so žarometi,
ko so hoteli temno bilje peti.

Počivaj sladko! Bori, rožmarini
dehte na grobu v kraški ti dolini.

Roma

Svetlosti barv, cerkvá in Rafaela
nikdar se ne načudi duša trudna,
kot angelska perot je nezamudna,
ko Luciferova jo rani strela.

O Roma, Kristusu ti zatočišče!
Ko svet Njegovo je pokopališče,

Nanj nagni z Janezom kot v zadnji se večer
in prosi za ves svet, za Kras in mir!

Helena Jaklič | Dve črtici

Okni

V mestu so okna tesno skupaj in hiše se ob hiše oslanjajo, ljudje pa razvešajo zastore, da se ubranijo očem. Dve hišici sta z vrtom zvezani, iz okna se v okno jasno vidi. Ali komu ni do zastorov, ko so noč in dan odprta okenca? Na št. 20 stanuje Egidij Sever, montanist, na št. 21 Tatja Marn, študentka. Da ni čuječe mamice, ki bi polkenca hčerki zapirala ali ponoči k njej v sobo legala? No, nikogar ni, niti drugih strank radovednost ju ne moti, ker je le še dvoje oken na to stran, starih tetk vedno zaprto stanovanje. No, seveda, skozi špranjo oprezajo mladino in potem skrbno po stopnicah novice kakor splave po reki spuščajo, na njih pa sedita v naročju Egidij in Tatja.

Še nič se ne poznata, čeprav so ju tetke že v naročju v svet poslale. No, močno, drzno in svetlo se Egidiju oko vanjo upira, Tatja se suka mimo okna, ustaviti si ne upa, nič se ne izpostavi prehitri preizkušnji, le tu in tam boječ pogled pošlje, kakor kadar se sonce skriva za oblaki. Tetke Tatje ne vidita, le ko se pokaže na stopnišču ali ko na cesti hodi, opazujejo otroški obrazek, če že nosi sledove silne ljubezni v sebi. No, nič ni opaziti, ponosno dviga nosek, predrzno se ozira naokoli.

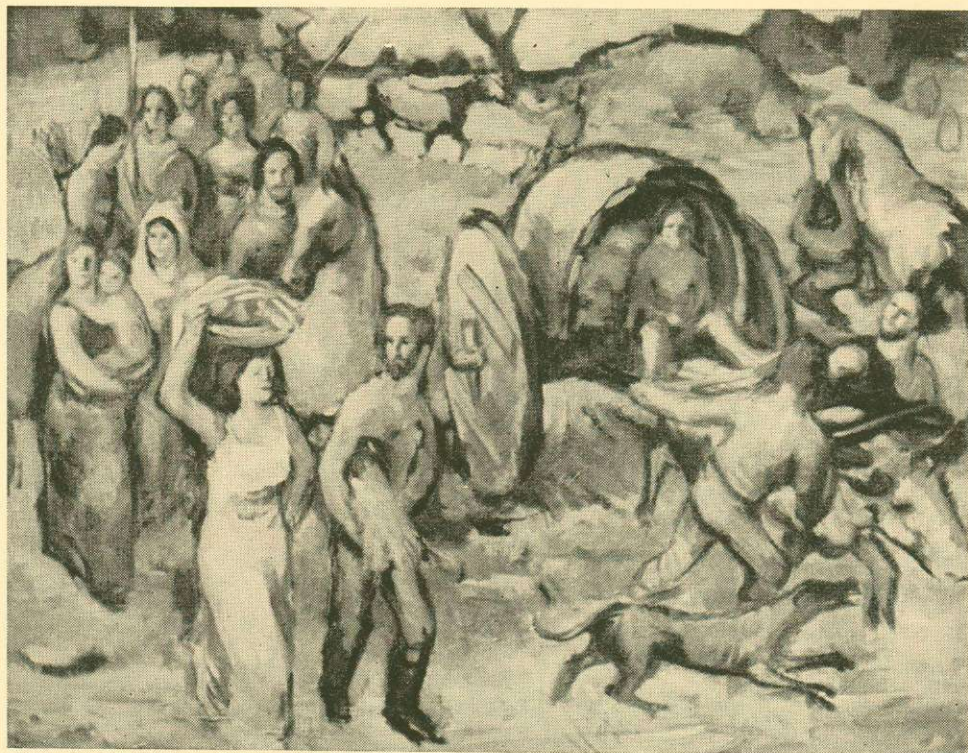
Pa, glej, naslednji dan! Egidij spet na oknu. Tatja se je vrnila iz šole, sledil ji je po cesti in zdaj jo čaka pri oknu. Tatja zaloputne vrata, pokaže hrbet oknu, vrže knjige hrupno na mizo, se vrne k oknu, pogleda se v šipi, razkrije nervozno klobuček, pokaže njemu hrbet, zardi, odide, ali že spet je mimo okna, kot da se sprehaja po sobi. Egidiju usta narazen, beli zobje zablestijo kakor korale, oči se zabliskajo, moj Bog, pri tetkah je zaloputnilo okno, po stopnicah že drči splav k strankam, na njem se pohujšljivo spogledujeta Egidij in Tatja.

Kaj da tetke Tatji nič več ne odzdravijo, kakor da hodi greh mimo angelskih dušič? Tatja se domisli in jo zgrabi jeza. Kaj mislijo o meni? Saj so imele čas, ko so jim še usta cvetela. Iz nič delajo malika. Ne bodo več dobile njenega pozdrava.

Večeri se, Tatja k oknu, Egidij tudi. Užaloščena gleda preko vrta, kot da se ji godi krivica. Njemu se usta zaokrožijo in jo pokliče. Strese Tatja glavo in se umakne. Tetke odpirajo polkenca skrivnostno. Noč je. Še je on na oknu, Tatja noče, splav bi porušil stopnice, tetkam bi strašne sanje srčni mir skalile. Naj čaka do jutra? Ali da ne zapre okna? Saj tako ga vabi. Nič. Obrne se glasno na postelji k zidu. Pa kmalu spet pokonci, vstane, radovedno nese nosek k oknu, svetla srajca se vidi kakor Rimske ceste mlečna proga. Egidiju glas iz grla, tiho popeva, hrepeneče in otožno.

Sl. 15. Nora Laurin: Pobiranje jabolk (akvarel)

Sl. 16. Niko Omerza: Prihod Slovencev v Alpe (olje)

Sl. 17. Tine Gorjup: Portret dekleta (olje)

Sl. 18. Bara Remec: Tinček spi (olje)

Pri tetkah sunek v okno in klic: »Še ni miru ponoči.« Tatja, srdito dekletce, skoči k oknu in se srebrno glasno zasmije. Egidij strmeč zre v belo vilo in stegne roki. Ah, gorje, splav bo najbrž odnesel njuni postelji po stopnicah. Tatja hitro v posteljo in se pokriža: »Pomagaj mi zaspati, Marija, njemu in meni.«

Že je jutro. Obleče se tiho, umije, lase zapeljivo navije in v jutranji obleki stopi k oknu. Egidij sloni na postelji in čaka. Lepo jo pozdravi v belo jutro. Tatja odkima in sramežljivo v kot, ali glavico stisne k beli steni in se privije nanjo, ker ji srce razbija in so ji oči polne sreče in smeha. No, tetke niso zaspale jutranje zore, seveda, nekaj so že zapletle, gospodinje oko je silno resno. Tatja se umakne boječe, srce ji vzdihuje: »Ah, Egidij, pahnil me boš v nesrečo.« Pa vseeno ne more mižati mimo okna in če ne pogleda, se brez volje in misli spet povrne.

Dan pripeka, tetki sta priprli polkenca, Tatji pa dež in sonce ne ubrani, da bi ne imela odprtega okna. Sonce se upira v njeno sobo. No prav, sončila si bo vrat, da ji ni treba v kopališče. Sede na okno s hrbtom malo postrani, da se senca obrazka še Egidiju kaže, sklone glavico, soncu pokaže lice, ali čuj, Egidij jo kliče, jo ogovarja... pa oh, nenadoma tresk od zgoraj, kot z jasnega strela, ki pahne Tatjo z okna. Egidiju se srdito zabliskajo oči, se skrčijo pesti, po stopnicah že pluje dveh mladih ljudi ljubezen, kakor bi Kleopatro razgaljeno vozili v sprevodu in pri nogah Antonij.

Pa Tatjo to ne užene. Šobico naredi srdito, udari ob tla z nogo, čepico na glavo, kodrčke okoli, še torbico in sončnik, se pokaže v oknu, se zasuče, milo pogleda vanj, on vstane, vzame jopič, čaka ga na oknu in se smeje, še jezno zapre polkenca, Egidij tudi in, glej ju, že sta oba na cesti.

Ozreta se tetkam v okno, Tatja zmiga z rameni, Egidij ji vzame roko in odideta v senčni gaj, praviti si o ljubezni. Splav grozeče drvi po stopnicah, butne ob gospodinjina vrata, da se odpro s treskom in da krikneta tetki od sramu, da oči prejasne gledajo, kako se stiskata dva mlada človeka.

Gospodinja potrka pri Tatji in jo opozori na meje, ki si jih vsak lastnik hiše dovoli. Tatja ji nedolžno gleda v materinsko lice, zakaj ljubezen človeka omili, vrne mu senco angelske lepote. Gospodinja, skrbna mati, ji stisne bradico in zašepeče: »Samo ne čez okno, večne pritožbe slišim.«

Vrata se zapro, Tatja se zasuče na peti, se vzpne k oknu in poljubčkov deset z roko pošlje, da se njemu tresejo kolena in osupel ne more zaklicati njenega imena. Mirno stoji ob mizi, na obrazu mu sije ljubezen, ki onemi človeka, da ne more dati glasu od tihe sreče.

Pa se noči, Tatja zasliši, kako jo Egidij kliče. Srečna k oknu plane, ali v sobico pade pod vrati pismo, odpre ga, prečita, v njem grožnja, da bodo obvestile starše. Tatja pred njim raztrga jezno pismo, vrže koščke v veter, on zaskrbljeno čaka, da pride na cesto. Ničesar. — Že spijo ljudje, le tetkam srce utriplje, no, Tatjana pa v solzah na postelji leži, vzdihuje glasno, da se do njega sliši. Čaka... Ura je deveta, deseta... Še malo. Tatja neprestano vzdihuje, njemu se srce krči od ljubezni. Luna lije v njeno sobo kakor Rimske ceste vlaki. Egidij strmi v luno, v njene valove, privlači ga belina, soj, izgublja moč, vzdih njeni mu dvigajo noge, skok, že je v vrtu, potem tiho na ograjo. Tatja! Vzdih so vedno glasnejši. Tatja! Lunini valovi se v njeno sobo valijo, enajsta je odbila, vse je tiho, Egidij k zidu in se vzpne na njeno okno. Tatja! Tatja utihne. Plane v strahu k njemu. »Beži, ljubljani, gorje nama!«

»Moja si, Tatja, za vse na svetu!«

Poljub strašen ju uklene v nerazrešenje, ali joj! Tresk nad njima, polkenca narazen, luč pri tetkah, na vrt reflektorji vržejo svetlobo. Tatja se oklene svojega junaka in se stisne k njemu v pozabljenju, vsemu svetu v kljubovanje.

»Tvoja sem, Egidij, tvoja vsa in večno.«

Na stopnicah klici in prepiri, Tatja v posteljo, Egidij v svoje gnezdo, splav je porušil hišo, na njem ležita v sladkem spanju dva zasanjana človeka.

Gospodinja trka, trka... Vstopi. Nič ni bilo. Tema. Tatja spi, nič se ne oglasi.

»O, potuhnjenka!« šepče tetka skrbni ženi.

»Hinavsko seme!« sika druga.

Tatji se v sanjah vsipajo na glavo pleve, kakor sneg nagosto, neprestano in zametavajo dvoje vročih src, s sladkim prvim poljubom zapечатih studentcev. Amor hudomušno stoji pri vratih, gleda strele, ki jih tetke delajo v »Vezuvu« in se sunkovito smeje, da se vse potresa: »To so strele le, a jaz sem sin boginje z vrha Olimpa.«

Dovšinovi

Deseta ura zvečer. Dovšinovi otroci so bili že leto dni brez očeta. Ali to so bili odrasli otroci, že vsi pri denarju, razen najmlajše študentke Elice. Sprehajala se je prosto po hiši, tako dela otrok na očetovem, dokler se kdo vanj ne spotakne. Vendar je bila Elica otrok sreče. Pridobila si je tet naklonjenost in stricev obljube in se je ogledovala za prijatelji. To pa ni bilo čisto v redu. Brat je bil pesnik, človek,

ki se s soncem pogovarja in s srcem piše in mu ljudje ne prisojajo čisto naravne zavesti.

Proti deseti uri je šel kazalec, Elice še ni bilo domov. Ključ so obrnili. No, hodi s fanti in nobeden ji nič ne reče. Sestre so se zresnile. »Naš kruh je, trgamo si plače zanjo. Kačo si gojimo na prsih.«

V tem je potrkalo in ura je udarila deseto. Na vratih se pokaže Elice sijoče obličje, bila je žareča, razživila, zasanjana, kot bi se izvila iz ljubljениh rok. Vstopi in pozdravi. No, odgovora ni dobila, zato se je pozorneje ozrla. Tri sestre so stale vsaka ob svojem vogalu in ga podpirale, roke prekrižane na prsih, oči zasajene v tla.

»Pa ti, Boris?«

Boris se je nasmehnil izgubljeno, kaj bi on, izgublja se vedno iz realnega življenja.

»In mama?«

Nič odgovora.

»Mama! Kje so mama? Butci! Povejte!«

Elica se je prestrašila tišine. Kam so mamó poslali? Kaj se ji je naredilo?

»Ha, kača! Butci jo redijo!«

Šest rok se je stegnilo k njej, zbolelo jo je na ustnih, na licih, na glavi. Od strahu se je umaknila k vratom in zakričala. Tedaj so se vrata sunkovito odprla in v beli nočni srajci je stala na pragu sivolasa bosa mati, otrok brez očeta, bolj nebogljen od vseh petih otrok, odraslih, v moči in ob službi.

»Joj, mama!«

Elica se ji je vrgla okoli vratu. Pa se je znova stegnilo šest rok in jo odvilo od drobnega koščenega telesa.

»Boris!«

Elica se je zatekla k mizi in vzela bratu pero iz rok. Brat je vzel iz žepa svinčnik in je mirno nadaljeval. Elica se je ozrla. Sestre so posadile mamó na stol in ji stale za stražo in tožile razvajenega otroka, ki njih kruh jé in jih zaničuje, postava okoli, se razveseljuje in prepira, le želodec si pride ogrevat in na noč posteljo. Mami so solze posrebrile črno ruto, ki si jo je stisnila okoli ramen. Molk ji je zavezal usta. Ali hčere so zaslutile potuho in jim ni bilo do mirne sprave, odpre naj usta mati in se izkaže.

»Držite vodo v ustih in molčite!«

Hčere čakajo, mati jeclja v solzah. Sin Boris piše na list s silno brzino, Elica sedi v kotu blede, v praznji obleki, klobuček vrh kodravih las in ruto okoli vratu. Poslušá in jo je groza. Tresavica jo poprime, v prsih nemo ihtenje.

»Za božjo voljo! Poglejte otroka, omedlevala!« zakriči mati blazno in se dvigne. Majhna je, do ramen jim sega.

»Tako ste nas izdali, svoje hčere!« se zasmije prva.

»Pokazali ste nam vrata,« sikne druga.

»Poiskali ste nam stanovanje,« pokima tretja.

Elica drhti, zobje ji šklepečejo, Boris neusmiljeno piše. V hiši nastane grobna tišina.

Ura se pomika k enajsti. Udari desetič, enajstič... Mama zakriči: »Kaj čakate? Očeta?«

Troje hčerá se obrne vanjo: »Očeta.«

Elica drhti. Hlad ji je zalezal v meso, v kri, se polastil kosti, že ji obdaja srce z ledeno roko. Klop pod njo se trese in povzroča šum v čudni napeti tišini. Preplašene solzne oči zro brata, nič se ne gane v njem, zatopljen je v svoje pisanje. Obraz mu je miren, resen, obraz umetnika, ki je našel grozoti življenja podobo in ves okrepčan riše prve poteze, odrešen mučnega trpljenja: postal je le še gledalec, pripovedovalec.

»Bog vas je zapustil!« vikne mama. Beseda pade ob stene in molk je ob njih še grozotnejši... Človek, v prepiru razgaljen stoji na pragu sveta in neba in sam sodi. Hladen je, čisto jasen, visok, pripravljen, da ne odneha drugače kot z zmago, najsi se v smrt sklone nasprotnik, naj oledeni srce ljubljenih, naj se nekomu duša joka...

Tedaj se mama zviije v klobčič, ramena se ji dotikajo kolen, začne se tresti in kričati: »Skuhajte čaja, kače! Skuhajte čaja!«

Nobeden se ne gane, Elica se počasi premakne v kot ob mizi in si skrije glavo. V treh sestrah se je nekaj spremenilo. Začutile so bližino groze, hlad svojih rok in ust in jih je zazebló. Prestrašile so se sebe. Boris je skočil nenadoma kvišku: »Zakurite!«

Nič.

Sede in napiše, kar je ukazal. Potem vstane, stopi k ognjišču, podkuri, pristavi vode: —

V kozi je začelo šumeti, pokrovka se je privzdigovala pod obilico sopare. Boris je vstal, nasul v krop čaja in odstavil. Čez nekaj minut je prelil, pripravil šest skodelic, natočil vse do vrha, postavil vse na mizo in sedel prvi. Sestre se niso premaknile. Mama vikne: »Dajte mi čaja!«

Boris se okrene in ji da polno vročo skodelico. Mama hlastno zgrabi, ali ojoj! Roka je prešibka, skodelica se razleti na tleh.

Ura je udarila polnoč.

»Čakajte!«

Mama zažuga z roko hčeram.

»Gre naj nam izpred oči!«

Troje glasov se je zateknilo v tišino. Elica vstane in odide. Mama v jok. Ključ je zarožljaj v vratih, na vrtu so se zgubili drobni koraki, roke hčera so se sprostile, zapustile so kuhinjo in odšle spat.

»Pojdi za Elico!«

Mama vstane, Boris še neprestano piše.

»Počakaj, mama!«

Tedaj je mami konec potrpljenja, zgrabi s suho roko bele liste in jih bliskovito vrže v ogenj. Plameni so puhnili, Boris je zavpil s temnim glasom, stegnil roke, si opalil prste in pogasil ogenj, da je ostalo polovico papirja nepogorelega. Pogledal je mater z dolgim, hladnim pogledom, roka mu je drhtela, obrnil se je in odšel v noč.

Elica je najbrž pri sošolki. Pozvonil bo v Mestni ulici, četrta ure od doma. Mraz mu je, roka krčevito tišči papirje v žepu, s plameni zapaljene. Komaj polovico novele se bo dalo razbrati. Peče ga pepel v prste, siva pepelnata barva mu miga pred očmi. Koliko je ura? Že gre v nov dan. Sivo megleno ozračje ga bo zajelo.

Pride mimo svetilnikov. Vse je tiho, le senca se je premaknila na tleh. Komu se hoče ponoči? Temna postava je stopila za hišni vogal. Borisa zgrabi radovednost, požene ga slutnja in se ji bliža. Postava huškne vzdolž hiše v drugo ulico.

»Elica!«

Po ulicah nastane beg: Elica je hitrih nog, Boris je dolgih nog. Cesta poje pod koraki.

»Kaj hočeš? Nisi se zganil.«

Elica se mu trga iz rok.

»Šla boš domov.«

»Ne grem, Boris. Šla bom k prijateljici.«

»Domov moraš. Čuvaj mater, da jo ne pojedjo, da ne pozebe med njimi!«

Trdo jo pelje za roko. Stopita v vrt, ključ zarožlja v vratih, Elica vstopi prva, Boris ji zapre vrata za hrbtom.

»Boris!«

Elica srdito butne v zaklenjena vrata, Boris zavpije mračno:

»Molči! Ne vtikaj se v mojo pot.«

In odide v noč.

Vinko Žitnik | Srbski motivi

Srbski motivi

Šumadija

Čez holme, hribe, klance in ravni
vrsté se njive, pašniki, gozdovi,
po sadovnjakih v soncu rdeči krovi,
kvadratne žive meje in potí;
glej, sama plodna prst na vse strani:
tam plan in grič in dol... a onkraj gore spet
plan, grič in dol... A kamor seže vid,
povsod se še pozna peklenska sled
krvavih turških mečev in kopit,
ki priča, da ta zemlja tisoč let
Evropi je bilà obrambni zid...

Šumadinka

Po rjavem griču dol na vzhodno plat
vinógrad v soncu jutranjem leži,
na nizkem trsju grozdje rdí, črní,
tu, tam se béli koča, a odzad
v planini rumeni jesenski gozd;
na vrhu griča, sèm izza ovinka,
gre s cajno grozdja mlada Šumadinka:
v obleki se bleščé ji zlate niti,
po prsih ji ležé dve črni kiti —
ponosni žar oči pa zvesto ščiti
teló ji zrelo, sladko kakor grozd...

Srbska mati

Med holmi mestece leži, sred koč
se béli prostor; v dan oblačen, mrk
žené z bremeni, iz vasí gredoč,
prihajajo s pobočij dol na trg;
na koncu trga, v črnem kakor noč,
s košaro grozdja žena je obstala:
obraz ji je razrit od bolečin,
v očeh ji žalost za sinovi tli,
ki domovini jih je darovala;
ko pa pristopim k njej in mi v dlaní
da grozdja — čutim, kot da sem njen sin...

Srbski dom

Kot belo kocko štiri ozke stene
med češpljami rdeč, nizek krov pokriva;
pred pragom site ovce so polegla —
kot bele skale tople rdeče pene
večerno sonce hrbte jim obliva,
okoli koč kar med drevjem zelje,
koruza raste, a star, vegast plot —
robide so ga krog in krog prepregle —
oklepa vse, za njim gre v svet rjav pot...
In po tem potu v smrt so šli od tod,
ko v boj za dom je klicalo povelje!

Stane Mikuš | Rihardu Jakopiču

Ob sedemdesetletnici

V našem razgibanem času, ko se zdi, da so prizadevanja največjih duhov človeštva v dolgem toku dvajsetih stoletij rodila le jalova skladišča knjižnic in galerij, ko se človeštvo v slogu barbarov pripravlja na nova obračunavanja, ko se duhovnim vrednotam kulture odreka sleherno spoštovanje, v našem času je spomin na jubilej umetnikovega življenja skoraj anahronizem. Odtujeno zre moderni človek v slogu našega časa na nosilce kulture, kakor da so čuda iz drugega sveta. Kajti telesna sila in zlato sta si podala roke, zarajala sta v plesnem koraku preko sveta in potegnila ljudstva za seboj. Hrami resnične kulture in umetnosti pa so ostali skoroda prazni in le peščica je ostala, od ure do ure se vprašujoča o upravičenosti svojega obstanka in poslanstva. Vendar naj mi, ki smo še verni, ki vidimo v delih duha tisto, kar je človeka najvrednejša lastnost, ki z vedrim optimizmom vkljub vsemu upamo na končno zmago duha nad tvarjo, posvetimo te skromne vrstice prazniku velikega umetnika in slovenskega klasika Riharda Jakopiča.

Rihard Jakopič je poromal na težko pot slovenskega kulturnega delavca v času, ki je bil po čudoviti igri zgodovinske usode poln moči in vere v bodočnost. Bil je to čas zadnjih osvobajanj vezi, ki so narod stoletja vezala na tujega mrliča, čas, ki je hotel delavcev širokih ramen in ki jih je mladi življenja polni narod z navrhanimi prgišči dajal. Bil je to trenutek tretjega in morda najvišjega vzpona slovenske umetnosti, odkar narod obstoji, čas neznanske rodovitnosti naše prsti, ki nam je dala Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Murna, Ketteja, Groharja, vrsto impresionistov in drugih nič manjših propovednikov lepote in znanosti. In v to razgibano življenje, polno vere v boljšo bodočnost, je zastavil vse svoje sile tudi naš jubilent. Na čelu umetnostnega rodu je, zvesto prisluščujoč bitju narodnega srca, dojel novi čas in pod njegovim vodstvom je prvi umetnostni rod v zgodovini slovenske likovne umetnosti zavestno načel vprašanje slovenstva v našem umetnostnem svetu. Vera v osvobojenje narodovo in lastna genialnost sta rodila čudež. Od takrat sodeluje slovenski narod kot tekmeč v plemenitem kulturnem boju v skupnosti evropskih narodov! In ko je prvokrat po prebujenju stopil pred razsodišče tuje umetnostne dežele, je bil prav jubilent med prvimi, ki mu je z darom svojega čopiča pridobil prve laviorike.

Umetnost Riharda Jakopiča in tovarišev, ki je predrla skorjo tradicije in botrinila rojstvu slovenske moderne umetnosti, je k deležu prebujenja narodne samozavesti prispevala še drugi delež, ki pa po svoji važnosti prav nič ne zaostaja za prvim. To je delež na notranji organizaciji slovenske umetnosti, na izoblikovanju pojma mo-

derne umetnosti pri nas in sodobnega umetnika sploh. Nezaupna in v lastni modrosti srečna je stala množica Cankarjevih rodoljubov pred mladimi umetniki in le z največjim odporom sprejemala nove vrednote. Tudi tu je zmagal novi umetnostni rod in s tem pripravil tla plodovitemu razvoju naše moderne. Kot viden dokument tega napora in uspeh osebnega jubileantovega prizadevanja sta dva hrma naše umetnosti, in sicer razstavní paviljon, ki nosi njegovo ime, in po njegovi pobudi započeto delo za Narodno galerijo.

Velik kot človek, ki je stopil na čelo svoje generacije v trenutkih prebujenja narodove umetnostne samozavesti, velik kot organizator naše moderne, toda največji in narodu najdragocenejši kot propovednik in baklonosec lepote! Veliki umetnik v iskanju in oblikovanju lepega, mojster v lepotni glorifikaciji našega človeka, predvsem pa naše zemlje, gozdov, njiv, travnikov in oblakov. To je Rihard Jakopič od Trnovega in Križank, lesketajočih se v zimskem soncu, iz Mestnega loga, kjer se kot fantomi izvijajo iz megle vitka debla brez, in od Gradaščice, kjer se nad sočnimi oblikami drevja, grmovja in njiv boči čudovito poletno nebo. In od Save, kjer v tihih večernih urah z gesto fanatika lovi na platno razkošno glorio barv našega sončnega zatona. In še Rihard Jakopič iz »Meksike«, slaveč delo slovenskega delavca in kmeta s silovitostjo baročnega patosa. In naposled! Mojster iz samotnega ateljeja: sklonjena nad rožami čara v mističnem zanosu mogočna figura prerokov iz Sikstine vizionarne harmonije na napeta platna!

Tak je Rihard Jakopič danes! Od vedno pa: velik umetnik, gotovo eden največjih, kar jih je rodila slovenska zemlja. Naj ga ob večeru njegovega življenja sreča naša hvaležnost in iskreno občudovanje.

Jože Kastelic | Spomin

V poletne dni kot v tuje
dlani še kdaj dežuje,
še bel oblak potuje
z meglami čez goró.

Budijo se spomini
na prvi cvet v dolini,
na prvi čas po zimi —
spomini so samó.

Saj so minili dnevi,
minili tisti spevi,
le plohe kot odmevi
čez nas gredo.

Gonzague de Reynold |

Molitev k Sveti Devici v teh težkih dneh

Sveta Devica, popolnoma sam se v svoji sobi vržem na kolena pred Tvojo kmetsko podobo, ki sem jo prinesel z romanja k Tebi, Naši ljubi Gospe v Puščavi.

Iz voska si pod steklenim pokrivalom: zlata krona, črn obraz, škrlatni plašč. Nabran ovratnik nosiš, ovratnik s križem kakor opatica. Z desnico držiš svojega malega Jezuščka, čigar obraz je tudi črn, toda obleka Njegova je rožnata; z levico pa držiš svečo, ki sta nanjo s svilenim trakom privezani dve cvetki kakor svečki prvega svetega obhajila.

Tvoja podoba stoji na predalniku. Poleg nje so molitveniki, podobni mojih staršev, blazinica za šivanke in Križani, spomin moje stare matere. Nanj je obešen velik rožni venec, tak kot ga nosijo benediktinci za pasom in s katerim delajo sladek šum, kadar gredo v kor po dolgih samostanskih hodnikih.

Tu je postelja, svetilka, naslanjač. Skozi okno se vidijo s snegom obložena drevesa. Na hruški čepi kos. Večeri se. V mestu se prižigajo luči. Šolarji nekje kriče. Na sivem obzorju se vidijo gore mojega kantona kakor kosi škroba.

Sveta Devica, toliko stvari Ti moram povedati, za toliko Te moram prositi — s čim naj začnem?

Najraje bi molčal, ostal miren kakor otrok, ki bo kmalu zaspal. Zaprl bi oči, čelo naslonil na marmor predalnika, kakor skrije otrok svoj obraz na materina kolena.

Žalosten sem, ker živim v času, ko se življenje zvija pod prividi.

Svojo mladost sem prešel kakor žitno polje v juniju, ko so zeleni klasi tako visoki, da se dotikajo s svojimi resami cvetočih jablan: gremo preko polja, da pridemo v mesto, in dobro vemo, da bo tedaj, ko se bomo vračali, vse požeto, da bodo z jablan že padala zadnja jabolka.

Tone Čokan.

Joka Žigon | Nikoli več vojské!

Igra v šestih odrskih podobah.

4. podoba: Miserere Domine!

Scena: križišče dveh mestnih ulic.

Na levi je popolnoma v ospredju le nekoliko viden hišni ogel, ki se začinja takoj pri rampi in je postavljen nanje v ostrem kotu z leve proti desni. Za njim drži z leve ulica, namerjena s svojo osjo naravnost na šepetalca. V ozadju pa se v iztegnjenem kotu, katerega vrh leži na levi polovici odra, lomi prospekt hiš, ki se vleče z leve na desno čez ves oder, izgubljač se na obeh koncih v kulise. Z desnega kota odra teče diagonalno proti levi čez ves oder druga ulica. Pred to pa je bolj v ospredju drugi hišni ogel, ki stoji v topem kotu na desni kulise in je precej večji kot oni na nasprotni strani, tako da sega nekako do četrtnine odra.

Pred fronto hiš v ozadju so postavljeni kandelabri plinskih svetilnic, in sicer tako, da stoji na vsaki strani ogla po eden. Pred hišami desnega ogla pa rasto v ospredju drevesa. Natančno nad presečiščem obeh ulic visi velika obločnica, pripeta na obe nasprotni ogalni hiši.

Polumrak je in nobena ulična luč še ne gori.

Na trotuarju pred ozadjem in pred hišami na desni stoji že dvoje, troje ljudi. V nadaljnjem prihajajo še drugi in se ustavljajo prav tam. So pa sami starejši moški, žene in otroci iz predmestij. Hodijo počasi, se stiskajo drug k drugemu in govore med seboj vneto, a pridušeno.

Po desni zadnji ulici prihitita Burnik in Mart ter se z gestami živó prepirata.

Burnik (z roko ustavi na križišču Marta, ki hoče kar hitro dalje po levi ulici): To je vendar budalost brez primere! Čisto na tihem bi morali zagrebsti vse skup!

Mart (se nerad ustavlja, ker se mu očitno nekam mudi): Popolnoma moje mnenje! Ljudomila gospoda na magistratu pa seveda misli, da mora ugoditi masi, in je ukrenila drugače! *(Hoče zopet oditi.)*

Burnik (ponovno zadrži Marta; hitro in zadirčno): Ljudomila, ljudomila! Sentimentalno popuščanje prepadle demokracije! Ugajanje vulgarnim instinktom! Niti vojska ne more izučiti te predpotopnim atavizmom podlegajoče klike! Zadnji čas je, da jih pomedu naša močna roka v smeti, kamor spadajo!

Mart (namerja kreniti dalje): Da, da, seveda!

Burnik (zgrabi Marta za rokav): Treba je vendar pomisliti, kaj se lahko izcimi iz takšnega demonstriranja ljudske nesreče! Zadevo bi bili morali potlačiti, niti tega bi ne bili smeli povedati, da je bilo pobitih toliko otrok! Ti pa gredo ne samo, da razbobnajo po mestu resnične številke, marveč še sklenejo ad oculos razkazovati posledice strašnega masakra s pogrebom na občinske stroške! Kakor bi nalašč hoteli ubijati v ljudeh voljo in moč za boj do končne zmage, ki ni več daleč! Duša množice je strahopetna, ker ni še šla skozi našo trdo šolo! S takim ravna-

njem jo demoralizirajo huje od vseh sovražnih napadov! To bi se utegnilo slabo končati!

Mart (*že nestrpno*): Ah, kaj, sodrga je sodrga! Za to imamo orožje! (*Se bahavo in zviška udari po sablji.*)

Burnik (*sili še vedno v Marta*): To je še moja edina tolažba!

Mart (*domišljavo*): Jaz sem komandant vojaškega špalirja po ulicah, samo zine naj kdo! (*Se ne da več zadržati, marveč odhiti po ulici na levi.*)

Burnik (*drvi za Martom*): Dobro pazite! To smrdi po revoluciji! Če opazite najmanjši pojav godrnjanja, takoj energično —. (*Nadaljnje njegove besede se ne razložijo več, ker izgine za kulisami.*)

Na prej povedanih mestih sta se medtem že nabrali dve številnejši gruči.

Prvi glas iz gruče na desni (*zagrozi za odhajajočima*): Prekleta hudiča!

Drugi glas: Uh, da bi ta dva prišla v moje pesti!

Tretji glas: Lahko čakaš do sodnega dne!

Prvi glas: Berači crkavamo po frontah in doma, ta dva pa se na varnem mastita kot polhi jeseni!

Drugi glas: Zato, ker smo potrpežljivi osli!

Tretji glas: Pa naredi kaj, če moreš! Ti takoj porinejo bajonet v čreva!

Gruča na desni se poluglasno dalje prepira.

Četrty glas iz gruče na levi: Ali veš gotovo, da pojdejo tod?

Peti glas: Tako gotovo, kot stojim tukajle! Oče je pri picamortih!

Prvi glas: To so ti pravi! Še pokopati jih niso hoteli! Kar na skrivaj so jih namerjali zmetati vse skup v eno samo veliko jamo kot mrhovino!

Drugi glas: Bejž' no!

Tretji glas: Že vedo, zakaj! Imajo slabo vest in se nas bojé!

Četrty glas: Kaj jih je res toliko pobilo?

Peti glas: Res, natanko vem, moj oče je pri picamortih! Tri sto sedem in osemdeset samih nedolžnih otročičkov, pomislite! Vse je bilo drobno. Tako so pobirali ostanke iz podrtin kot ti, kadar greš na smetišče iskat cunj. Celega pa so našli toliko kot ti oblek!

Četrty glas: Prekleta vojska!

Prvi glas: Če bi ne bilo Golobove, ki se je postavila in zagrozila, da našunta vsa naša predmestja, bi niti starši ne smeli zraven!

Drugi glas: Fest se je postavila!

Tretji glas: Hu, bojé se, bojé!

Gruča na levi govori nadalje poluglasno, in tako se v naslednjem obe skupini menjaje oglašata.

Četrty glas: Seveda, gosposkih pamžev ni bilo vmes; za te je doma dovolj poskrbljeno. — Sami beraški!

Peti glas: Mende ja! Iz nekaterih bajt so vsi mrtvi. Postavim od Sušnikove Katarine — še sledu ni ostalo od treh!

Četrty glas: To pa res posebno tepe! Stari pokopava gnile ostanke človeškega mesa po fronti, Pavle bogve, če se še kdaj vrne, Poldka pa — no, saj ne more drugače!

Peti glas: Eh, nikomur od nas ni veliko bolje!

Četrty glas: Krst sploh niso toliko dobili! Ne lesa ne delavcev ni dovolj!

Prvi glas: Pa naj bi bil vsaj o belem dnevu pogreb, da bi kaj videli!

Drugi glas: Norec! Da bi nas sovražnikovi opazovalci iz zraka zagledali in nas brž podelali v čežano!

Tretji glas: V tako daljavo pa vendar ne morejo videti!

Prvi glas: O, še v večjo! Take peklerske mašine so pogruntali, da je joj!

Drugi glas: Da nas morijo!

Tretji glas: In koljejo kot praseta v klavnici!

Več glasov: Soldati! Pst!

Vsa množica umolkne in se instinktivno zgnete skupaj ter stisne k hišam. Z desne strani se zasliši odrezano korakanje in kmalu se prikaže krdelo vojakov s podčastnikom. Vsi so v popolni bojni opravi z jeklenimi čeladami in nataknenimi bajoneti; čez desno ramo imajo optane plinske maske.

Podčastnik (*poveljuje*): Stoj! Na levo! K nogi!

Vojaki se ustavijo na križišču in storé, kakor jim je zapovedano.

Podčastnik (*pristopi tesno k vojakom in jim nekaj na tihem odreja, kažoč v ozadje in ospredje na desno in levo; nato stopi za dva koraka stran in zapove*): Zadnja vrsta levo krog! Na razmak! (*Razpne roke vodoravno.*)

Medtem se na lahko oglasé pogrebni zvonovi, ki ne utihnejo prav do konca podobe.

Vojaki se sprosté iz strnjenege krdela na desno in levo v dvojni vrsti vzdolž hišnega prospekta v ozadju, tako da so razmaknjeni po nekaj korakov drug od drugega.

Podčastnik: V napad!

Vojaki vzamejo puške v obe roki poševno pred prsi.

Podčastnik: Na mesta!

Vojaki se začno pomikati pravokotno proti ozadju in proti ospredju ter potiskajo pred seboj množico k hišam. Ljudje se brez besed umikajo, le dvakrat trikrat se zasliši otroški krik in zamolklo mrmranje. Kmalu stoji vsa množica stisnjena na pločnike ob hišah na desni in v ozadju.

Podčastnik: Stoj! V stražo!

Vojaki obstanejo vsak na svojem mestu, se razkoračijo, postavijo puške sredi med noge na tla in tako nepremično obstoje, zadnja vrsta obrnjena z obrazi proti množici v ozadju, sprednja proti gledalcem.

Podčastnik še enkrat pregleda vojake, nato odide na levo.

Iz množice se sliši spočetka le tu pa tam pohrkavanje in kašljanje.

Mart prihiti z leve v spremstvu podčastnika in urno pregleduje vojaški kordon.

Neznano dekle se nenadoma izvije iz množice na desni, se prerine mimo straž in, kot bi trenil, stoji pred Martom ter mu drzno gleda v oči. Pozna se ji od daleč, da je v pozni nosečnosti.

Mart (*okamenel obstane in ne ve, kaj bi; iz zadrege zamomlja*): Kaj želite?

Neznano dekle (*odločno in hladno*): Zdaj mi ne uideš! — Tu me imaš!

Mart (*jeclja*): Da, da — to da kaj —?

Podčastnik pristopi, prime neznanko za roke in jo hoče odvesti.

Neznano dekle (*se izvija*): Pustite me! Pustite me!

Mart dá podčastniku znamenje, naj dekleta izpusti.

Podčastnik odneha od svoje namere in se obzirno umakne.

Mart (*odvede neznanko nekoliko bolj v ospredje; zavedel se je, zakaj njen nastop, in ga hoče kakor koli zbrisati; tiho*): Za božjo voljo, prosim te, kaj naj vse to pomeni?

Neznano dekle (*v prvem hipu začudeno in tiho*): Pomeni? — Sam dobro veš!

Mart (*onemoglo*): Da, seveda — to se pravi, ampak tukaj-le na cesti, v tem tragičnem trenutku —.

Neznano dekle (*glasneje*): Me nič ne briga! Kje naj te sicer najdem? Stanovanje si menjal. Na komandi me napodé kot psico.

Mart (*miri*): Nikar tako glasno, prosim te!

Neznano dekle (*brezobzirno*): O, kaj pa, še preveč sem tiho! Kričati bom začela! (*Se pripravlja, da bi izpolnila grožnjo.*)

Mart (*prime neznanko za roko, preplašeno*): Za božjo voljo, nikar, prosim te! Kaj želiš? — Hitro!

Neznano dekle nepremično in brez besede gleda Marta.

Mart (*hlastno potegne iz žepa listnico, vzame iz nje nekaj bankovcev in jih stiska neznanki v roke*): Tu ...! Ná...! Kako sem neumen — seveda! (*Odhiti kar se dá na desno v ozadje.*)

Podčastnik steče za Martom.

Neznano dekle (*brez razumevanja pogleduje zdaj na denar, zdaj za Martom, potem pa se zave, histerično zacvili in začne trgati*

bankovce): Naprodaj! Naprodaj! (*Na drobno razcefrani papir vrže na tla, ga potepta z nogami, pljune nanj in pohiti za Martom, kričeč z visokim glasom*): Pravice hočem, pravice! (*Izgine na desni; njeno vpitje se še nekaj časa sliši, polagoma pojemaje.*)

Ko je neznanka poteptala bankovce, hoče nekaj ljudi predreti kordon in pohiteti ponje, toda vojaki jih zadržé.

Prvi ženski glas iz množice (*obupano*): Križ božji, toliko denarja v nič!

Drugi ženski glas (*cinično*): Za toliko me ima lahko največja svinja!

Več moških glasov: Molčite! — Mir! Že gredo!

Z leve se zasliši spočetka še nerazločno petje, ki polagoma preide v razločno pogrebno pesem »Miserere Domine!« Počasi prihaja čez oder in se izgublja na desno v ozadje spreved pri zračnem napadu ubitih otrok: spredaj nese ministrant križ, nato gredo duhovščina in cerkovnik, ki pojó, za njimi pa se vije nepregledna vrsta onih, ki nosijo mrličke. So to civilisti različnih, največ ubožnejših stanov, mešano po starosti in spolu, starci, žene in komaj odrastli otroci. Kar je med njimi moških v dobrih letih, so na ta ali oni način pohabljeni. Vsak pogrebec nese sam svoje breme: malokateri majhno, surovo obdelano krsto, po večini nedoločene, v belo blago zavite svežnje, dva, trije celo navadne, komaj s kako cunjó nekoliko pokrite škatle. Med nosači so tudi Eva, Katarina in Poldka. — Med voditelji spreveda imajo nekateri optane plinske maske, od ostalih redkokateri, niti Eva ne.

Ko se spreved prikaže, se množica zgane in pritisne naprej, toda vojaki jo zadržijo v vrsti. Moški se začno odkrivati, ženske imajo deloma molke in jih pridno prebirajo. Kmalu pa se zasliši iz gneče tožen vzdih »Joj, joj!« in glasno ihtenje. — Nenadoma nekdo spredaj poklekne; počasi se jih spusti še nekaj na tla, potem pa, kakor bi blisnila kosa po travi, je na mah vsa množica na kolenih.

Žalostni glasovi zvonov, oddaljujoče se »Miserere«, ihtenje, iz gneče se trgajoči stoki in vzdih, koraki pogrebcev, somrak, mrke postave vojakov — vse se meša v čudno, usodno, neznosno napetost.

Neki vojak na levi strani spredaj je ne more več vzdržati. Kakor vrtavko ga zasuče proti sprevedu; z eno roko zgrabi čelado, se odkrije in se v istem hipu vrže na kolena z globoko sklonjeno glavo. Vsi vojaki mu sledé kot na povelje. Samo eden na desni strani spredaj ostane nepremičen, na svoje mesto prubit; toda to traja le trenutek, potem pa se začne majati kakor izpodžagano drevo, ki mora zdaj zdaj pasti. Nenadoma pa se zdrzne, dvigne puško visoko v zrak, zatuli:

»Živela vojska! Živela morija!«

in začne blazno streljati v zrak, kamor koli.

Množica zdreveni, pogrebcem zastane korak, potem pa se odtrgajo iz neštetih grl nerazločni zverinski kriki in že navalé nekateri na zblaznelega vojaka, mu izderejo puško, ga poderó in se vržejo nanj vse vprek, moški, ženske, otroci.

Dva ali trije vojaki hočejo pomagati pomandranemu tovarišu, toda že planejo ljudje nanje, jih razorože in začno suvati sem in tja. Drugi vojaki takoj vržejo puške stran in se pomešajo med množico, tretji že od daleč ponujajo svoje orožje, umikajoč se razbesnelim napadalcem.

Pogrebci se deloma vrté s svojim bremenom med gručo, ne da bi si vedeli pomagati, deloma beže na ves strani, nekateri pa celo pomečejo svoje svežnje stran in se pridružijo razdivjani množici, ki postaja čim dalje bojevitejša in ni zadovoljna več s tem, da si je ohladila prvo jezo, marveč hoče več. Že se oglašajo posamezni vzkliki:

»Konec hočemo!« »Živel mir!«

Nesrečnega blaznega vojaka na tleh še vedno teptajo in trgajo. Posamezne dele njegove oprave si natikajo ob divjem rjoventju moški, ženske, otroci: ta čelado, oni pas z nožnico, tretji plinsko masko, zopet drugi telečnjak, skledico za jed, nekateri pa so se polastili posameznih raztrganih delov vojakove obleke ter jih ponosno in zmagovito vihté nad glavami kot zastave.

Eden od onih mož, ki so dobili puške, brž iztrga iz srajce velik kos blaga, ga natakne na bajonet in se vzpne na kandelaber cestne svetilnice na levi; nato dvigne orožje visoko nad glavo in prekriči vse druge:

»V vrste, prijatelji, tovariši, sodrugi, sodružice, in za menoj — na gospôdo! Živela revolucija!«

Množica napeto prisluhne besedam kolovodje, se zgnete na levo proti kandelabru, tako da se na desni vidijo na tleh brezoblični ostanki poman-dranega vojaka, in za kratek hip onemi, nato pa tem besneje zatuli: »Naprej! Na gospôdo!«

Kolovodja skoči s svetilnice in plane pred krdelo, se ozre nanj in dá z roko znamenje za pohod. Že se zažene na desno in rebeli za njim — iz ozadja pa se oglasi kakor grom: »Stoj!« Val množice za trenutek okameni, medtem ko se v dnu slišijo rezka vojaška povelja: »Náred! Meri!« A tedaj se iz gomile odtrga en sam besen krik:

»Marinko! Smrt psu!«

in ves val neugnano butne naprej, obenem pa že nekdo ustrelí iz drveče naplave.

Z desne se komaj še sliši povelje: »Strel!« in že zareglja salva iz nešteti pušk.

Množica se razbije kot val ob skalo: le nekaj jih še pljusne dalje, precèj jih pade zadeti, večina pa beži razkropljena nazaj na levo in na desno.

Ranjenci stokajo in vpijejo na pomaganje.

Druga salva se oglasi in podre nekaj upornikov, potem pa se slišijo le še posamezni strelí in pogrebno zvonjenje.

Zagrínjalo.

I. Grafenauer | Še Mavri v narodni pesmi

O mlajši inačici »Lepe Vide«

Inačica »Lepe Vide«, ki jo je po narekovanju Mice Štularjeve v Kropi zapisal R. Poznik (SNP, št. 75),⁶ se v prvem delu sklada z ihansko inačico:⁷ zamorski trgovec in pomorski grabež Vido na ladjo zvijačno zvabi, da jo laže odpelje; v drugem delu pa ustreza bolj Smoletovemu zapisu:⁸ pogovarja se s soncem in z luno. Na koncu pa gre kropenska inačica svojo pot, ko Vida sonce vpraša: »Sonce, naj grem s taboj domu?« Sonce se nekaj brani, naposled pa le privoli:

»Opoldne bom eno uro stavil,
pa še ti z manoj počij.«

In prozni pristavek (nadaljevanje pesmi same je narekovalki izpadlo iz spomina ali pa ga nikoli ni znala) pravi: Sonce jo je pripeljalo na dom.

Ta čudežna rešitev iz zamorske dežele je prvotno brezupno tragiko »Lepe Vide« nedvomno šele pozneje zamenjala. Vendar pa je zamena lahko tudi že prav stara, najbrž še srednjeveška. Saj srečavamo v daljši vrsti naših srednjeveških pripovednih pesmi motive, ki niso nič drugega kakor na srečno obrnjeni nasprotki (časih kar inačice) tragičnih motivov in pesmi. Taka je predvsem begunjska inačica balade o »Mrtvem, ki pride po nevesto« (SNP, št. 63.; zapisal Ant. Jeglič); v njej se Majdalenka reši, ker pravočasno ura dvanajst bije, medtem ko v obeh preddvorskih inačicah na ljubčevem grobu umre (SNP, št. 61—62.; zapisal M. Valjavec). Tako si stojita nasproti tudi češka inačica — porabljena v Erbenovi baladi »Svatební košile«⁹ v kateri se nevesta reši, in stara angleška balada »Williams ghost« (Viljemov duh) z nemško inačico vred, v kateri se nevesta pogubi — po njih je zamislil Bürger svojo »Lenoro«, poslovenil pa jo je Prešeren. Taka je pesem o »Srečni nevesti« (SNP, št. 108—111.), kjer nevesta srečno uide taščinim nakanam, da bi jo umorila, v nasprotju s tragično »Nesrečno nevesto« (Mlado Bredo, SNP, št. 102—107.), »V deveto deželo omoženo« (SNP, št. 97—98.), »Z roparjem omoženo« (SNP, št. 99—100.). Tudi pesmi o »Ribniški Alenčici« (SNP, št. 92.), ki jo grofovski snubec ravno še o pravem času iztrga turškim ugrabiteljem iz rok, o »Ribniški Jerici« (SNP, št. 93—94.), ki jo krščanski junak iz suženjstva reši in

⁶ Gl. Dom in svet, 1937/38, 232—233.

⁷ Gl. Dom in svet, 1937/38, 233—234. Zapisal jo je dr. A. Breznik, pela Kórezova Jera.

⁸ Dr. Avg. Žigon, Dom in svet, 1927, 38. Druge redakcije in snimek Prešernovega rokopisa prav tam, str. 39—41.

⁹ Karel Jaromír Erben, Kytice z pověstí národních, št. 3. — Slovenski prevod glej pri Stritarju, Zbrani spisi, VII, 124—136 (Mrtvaški ženin). Prim. Jaroslav Vlček, Dějiny české literatury, IV², 1931, 254—255.

domov pripelje (kakor Matjaž Alenčico ali žena kompostelskega romarja), o »Zajetem bratu in sestri«, ki sama domu ubežita (SNP, št. 95.) in pripovedka o Miklovi Zali, ki se ravno na moževo poroko iz Turškega vrne, so srečni nasprotki k žalostnim pesmam o »Turškem ropu« (SNP, št. 96.), o »Ugrabljeni ženi« (SNP, št. 90—91.).

Posebnost kropenske inačice k »Lepi Vidi« nasproti pravkar navedenim narodnim pesmim je le ta, da Vide ne reši rešiteljevo junaštvo in zvijača ali lastna tvegavost, ampak — sonce; rešitev je torej čudežna. Pa tudi čudežna rešitev iz saracenskega suženjstva je v srednjeveški ljudski poeziji večkrat izpričana, čeprav čudežni rešitelj ni ravno sonce, ampak svetnik.

Naj navedem tak zgled iz Zlate legende (Legenda aurea) znanega dominikanca Jakoba de Voragine (iz Viraggia pri Genovi,¹⁰ r. ok. l. 1230., u. kot nadškof v Genovi l. 1298.):¹¹

Neki bogat človek je dobil po priprošnji sv. Nikolaja sina ter mu dal ime Adeodatus (Bogdan). Tudi je dal božjemu svetniku zgraditi kapelo v svoji hiši in je vsako leto njegov god praznično obhajal. [Bil pa je tisti kraj v bližini dežele Agarencev (Arabcev)].¹² Bogdana so torej ob neki priliki Agarenci ujeli in ga kot sužnja prisodili svojemu kralju. Drugo leto, ravno ko je oče pobožno obhajal praznik svetega Nikolaja in je deček z dragoceno kupo v roki kralju stregel, se je deček spomnil svojega ujetja, žalosti svojih staršev in veselja, ki ga je bila nekdanj ta dan polna vsa hiša, in je začel prav iz dna srca zdihovati. Kralj je s pretnjami iz dečka izvlekel, zakaj tako zdihuje, in mu je nato dejal: »Naj počne tvoj Nikolaj, kar hoče, ti ostaneš tu moj suženj!« Tisti trenutek pa se vzdigne silen vihar in pretrese vso palačo do dna, dečka pa odnese s kupo vred in ga postavi pred vrata cerkve, kjer so starši obhajali svetnikov god. In veselje vseh je bilo veliko. — Drugod se pa bere, da je bil omenjeni mladec iz Normandije in da ga je [na poti do morja]¹² sam sultan ujel in ga dal mnogokrat pred svojimi očmi pretepati. Ko so ga ravno na praznik sv. Nikolaja spet izbičali in v ječo zaprli in je deček tam jokaje molil za svojo osvoboditev in si želel veselega praznika, ki so ga starši po stari navadi tedaj obhajali, je, kot bi trenil, zaspal in se zbudil v kapeli svojega očeta.

Tudi tu gre torej za ugrabitev po Saraceni kakor pri Lepi Vidi, suženj je v kraljevski službi kakor Vida v kraljičini; tu in tam ima

¹⁰ G. Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalter, 1929², Ferd. Schöningh, Paderborn, 406.

¹¹ Jacobus de Voragine, Lombardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur, Legenda iij: De sancto Nicolao, G. — Knjiga je inkunabel frančiškanske knjižnice v Ljubljani. Obsega razen dobre izdaje tega spisa Jakoba iz Viraggia, ki se končuje za sestavkom De sancto Pelagio, obsegajočim tudi lombardsko zgodovino (Incidentia), in De dedicatione ecclesiae z opombo Explicit legenda lombardica Jacobi de Viragine ordinis praedicatorum episcopo iaiensis. Sledi še vrsta legend, ki so jih drugi avtorji pozneje Jakobovemu delu dodali. Na koncu knjige je zaznamek: Finiunt quorundam sanctorum legende adiuncte post Lombardicam historiam. Anno domini Milesimo quadringentesimo nonagesimoseptimo. — V francoskem prevodu Teodora de Wyzewa (Le bienheureux Jacques de Voragine, La Légende Dorée traduit du Latin d'après les plus anciens manuscrits. Par Teodor de Wyzewa. Ouvrage couronné par l'Académie française. Perrin et Cie. Paris, 1929) je to mesto na str. 26—27.

¹² Kar je v oglatem oklepaju, tega v francoskem prevodu ni.

dragocena posoda neki pomen, tu in tam je rešitev čudežna, pri obeh po neki nenavadni naravni sili (tu sonca, tam viharja), le da čudežno pomoč po naravni sili dečku pošlje sv. Nikolaj, Vida si jo pa od sonca sama izprosi.

Zgodba v Zlati legendi seveda nima vrednosti kot zgodovinsko sporočilo, a kakor vsaka narodna pesem ali pripovedka ima nesporno veljavo kot odsvit določenih zgodovinskih razmer. Legenda o sv. Nikolaju odseva z zgodbo o Lepi Vidi vred saracensko nevarnost; a to prednost ima, da se dá postanek legende časovno bolje določiti.

Zgodba o dečku izvira po vsej verjetnosti iz 12. stoletja. Za to govori sporočilo, da je ležala dežela, v kateri je bil Adeodatus doma, tik arabske dežele, dočim drugo sporočilo pravi, da je bil iz Normandije; če obe sporočili strnemo, dobimo podatek, da je bil deček normanskega rodu, morda tudi še v Normandiji rojen, a da je družina bivala, če naj bi slikala zgodba razmere ob koncu 11. stoletja, v Italiji, tedaj bližnji sosedi saracenske Sicilije, sicer pa v Siciliji, preden so jo podedovali mogočni Štavfovci (1194), ki je imela za bližnje prekomorske sosede tuniške Mavre. Trinajsto stoletje je že zaradi štavfovske moči izključeno, pa tudi, ker bi bilo premalo časa med dogodkom in objavo legende v Zlati legendi, nastali po nekih avtorjih že ok. l. 1255.,¹³ po drugih ok. l. 1270.;¹⁴ v tem kratkem času bi se pripovedka ne bila mogla razviti. Pa tudi 11. stoletje ni preveč verjetno, ker se je češčenje sv. Nikolaja na Zapadu začelo širiti šele, ko so prenesli svetnikove svetinje l. 1087. v Bari v Apuliji; z njimi vred so dospele na Zapad tudi grške legende o svetniku; nato šele so začele kliti tudi nove legende zapadnega izvora.

Sam motiv rešitve po soncu, ki je v Lepi Vidi uporabljen, je sicer morda še starejši kakor legendarna zgodba o sv. Nikolaju, ki je z viharjem dečka rešil iz suženjstva, ker ni izključeno, da je bajeslovnega izvora. K pesmi o »Lepi Vidi« pa se je mogel pritakniti šele pozneje, ko je spomin na resnični, nedvomno tragični dogodek v ljudskem spominu že spuhel. Zaradi mnogih sličnosti med legendo o Nikolaju in novo inačico Lepe Vide pa je več ko verjetno, da se je domišljija kakega poznejšega pevca narodne pesmi oplodila ravno ob legendi Jakoba iz Viraggia, bodi da je prišla v naše kraje že legenda sama kot ljudsko izročilo brez posredovanja Zlate legende po navadnih potih narodne poezije iz kraja v kraj, od dežele do dežele in od naroda do naroda po potnikih, romarjih, križarjih; bodi da je prišla šele pozneje po knjigi od samostana do samostana in po pridigarjih in bratih in tretjerednikih med širše ljudske sloje — tretjerednike so imeli in imajo ne samo frančiškani, ampak tudi dominikanci. Znano pa je, kako hitro se je knjiga Jakoba iz Viraggia širila: v drugi polovici 13. stoletja je bila spisana, že v prvi polovici 14. stoletja pa je bil po njej sestavljen za praško škofijo češki Passionál.¹⁵

¹³ Teodor de Wyzewa v zgoraj navedenem francoskem prevodu, str. XII.

¹⁴ Der Große Herder, 7, s. v. Legenda aurea, st. 802: 1263—1288.

¹⁵ Jaroslav Vlček, Dějiny české literatury, I.², L. Mazáč v Praze, 1931, 16.

Še o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega

Tudi k zgodbi naše narodne pesmi o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega¹⁶ nahajamo v Zlati legendi Jakoba iz Viraggia mikavno inačico. Saj ima ta dominikanec v legendi o sv. Jakobu starejšem kar vrsto zgodeb o kompostelskih romarjih, ki jim je apostol sam čudežno pomagal. Ena teh zgodeb pripoveduje tole:^{16a}

Papež Kalikst poroča, da je prosil neki barcelonski meščan, ko je prišel okoli l. Gospodnjega 1100. k sv. Jakobu (v Kompostelo), samo za to, da bi ga v prihodnje ne ujeli kaki sovražniki in kot sužnja pridržali. Ko se je torej po morju vračal, so ga Saraceni ujeli in večkrat kot sužnja prodali; a verige, s katerimi so ga zvezali, so se vselej same po sebi razrešile. Ko so ga že trinajstič prodali in v dvojne verige vklenili in je jetnik sv. Jakoba na pomoč poklical, se mu je sveti Jakob prikazal in mu dejal: »Vsa ta nesreča je prišla nadte, ker se v moji cerkvi nič nisi spomnil zveličanja svoje duše, ampak si želel samo svobode svojemu telesu. Vendar pa me je Gospod v svojem usmiljenju poslal, da naj te odrešim. Pri tej priči so se verige raztrgale in mož se je napotil [skozi saracensko deželo in njihova mesta] v domačo deželo, držeč v rokah ostanek razlomljenih verig kot dokazilo tega čudeža, [tako da so ga vsi videli in se čudili. Če ga je namreč hotel kdo prijeti, se je ob pogledu na verige ustrašil in zbežal. Pa celo, če so ga hoteli na poti skozi puščavo napasti levi in druge zveri, so se ob pogledu na verige kar stresle in takoj planile v beg].¹⁷

V dvojnem pogledu je ta legendarna zgodba važna za presojo naše narodne pesmi o Kompostelskem romarju. Legenda je nastala v istem zgodovinskem in kulturnem okolju kakor naša romanca in potemtakem pač ni več dvomljivo, da so krščanskega »španskega kralja« naše pesmi v že davno izgubljeni njeni prvotni obliki ujeli Saraceni-Mavri in ne turški car. Pa tudi čas, v katerem se naj bi bila Jakobova legendarna zgodba naključila (l. 1100.), se lepo sklada z dobo, ki smo jo določili kot najverjetnejšo za snov romanski predlogi naše narodne romance.¹⁸ Četudi bi letnici 1100 ne hoteli verjeti, nas že ime papeža Kaliksta, ki ga Jakobus de Voragine kot vir navaja, pelje v prav isti čas; saj more to biti samo Kalikst II., ki je vladal od l. 1119. do 1124. — protipapež Kalikst (III.), 1168—1178., za blaženega dominikanca sploh ni bil papež. In to je tisti čas od konca 11. do začetka 12. stoletja, ki smo domnevali, da je v njem nastal in se razširil romanski vzorec naši slovenski pesmi.

Pri tej priložnosti naj popravim še neko opomnjo rajnega profesorja dr. K. Štreklja v predgovoru k 1. zvezku njegove važne objave Slovenskih narodnih pesmi. Tam je namreč sporedil našo romanco o »Romarju sv. Jakoba Kompostelskega« z nemško »St. Jakobs Pilgerlied« iz zbirke »Des Knaben Wunderhorn«.¹⁹

¹⁶ Prim. DS 1937/38, str. 338—348.

^{16a} Latinski inkunabel iz l. 1497.: Legenda xciiij De sancto Jacobo apostolo maiori, odstavek G, druga zgodba. — Prevod Teodora de Wyzewa, legenda XCIII., str. 360.

¹⁷ Gl. op. 12!

¹⁸ Gl. DS, 1937/38, 347.

¹⁹ SNP, I., str. XIII., op. 1. — St. Jakobs Pilgerlied (v Reclamovi izdaji Des Knaben Wunderhorn, hrsg. v. Friedrich Bremer, str. 524—526) sta L. Achim

A ta stara nemška romarska pesem, ohranjena rokopisno s konca 15. stoletja, nima z našo romanco (in z nemško o Rimskem grofu²⁰) prav nič skupnega. Najprej namreč v treh kiticah pripoveduje, kako naj je kompostelski romar oblečen²¹ in duhovno pripravljen za tako težko in nevarno pot; potem pripoveduje o težavah in prijetnostih na poti skozi prijazno nemško Švico, negostoljubno francosko Švico, ubožno in neprijazno Savojo in Gaskonjo, bogato in gostoljubno Provansalsko, Langue d'Oc in Špansko. Naposled pa pripoveduje — in to je poglobljena vsebina pesmi — o zločinskem gospodarju kraljevskega hospica v »Alle Fabe« (Val de Navia?), ki je zakrivil že mnogim nemškim romarjem smrt; a ko se španski kralj iz Burgosa sam prepriča o resničnosti romarskih pritožb in obtožb, ga s hčerjo vred obsodi na smrt.

O nepoštenem krčmarju na poti do Kompostele poroča tudi nizozemska romarska pesem o sv. Jakobu Kompostelskem (Uhland, št. 303. iz antverpenske pesmarice iz l. 1544., št. 20.). Posneta je iz Zlate legende Jakoba iz Viraggia in pripoveduje o nemškem romarju, ki se je l. 1020. na poti v Kompostelo s sinom ustavil pri nekem krčmarju v Toulousi. Ta jima je vtaknil skrivaj srebrno kupo v potno malho,^{21a} ju tiral k sodniku, ki je razsodil, da pripade vsa imovina obeh romarjev krčmarju, sina pa je dal obesiti. Ko se oče na povratku od sv. Jakoba Kompostelskega spet ustavi v Toulousi in objokuje svojega še vedno na vislicah visečega sina, ga ta nenadoma nagovori in mu pove, da ga je ves čas držal v rokah sv. Jakob in ga še drži in mu je ves čas tudi hrano dajal. Oče pokliče ljudi, da sina snamejo; na njegovo mesto pa obesijo goljufnega krčmarja.²²

Zgodba je za nas zato važna, ker nam dokazuje, da so legende Jakoba iz Viraggia našle pot tudi v narodne pesmi prav oddaljenih narodov. Kar se je zgodilo na Nizozemskem, se je moglo zgoditi tudi na Slovenskem.

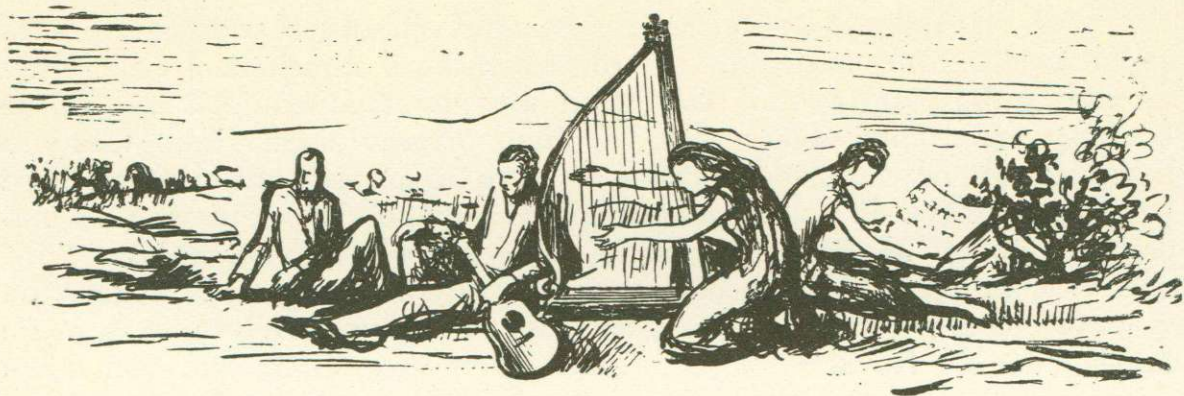
v. Arnim in Klemens Brentano vzela iz v. Seckendorfs Musenalmanach für 1808. Pesem pa je mnogo starejša. Uhland (Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder, Nr. 302) jo ima iz monakovskega papirnatega rokopisa v 8° Cgm. 809. s konca 15. stoletja, list 61. »von sant Jacob«. Iz Uhlanda ima pesem tudi Rochus v. Liliencron, Deutsches Leben im Volkslied um 1530, Kürschners Deutsche National-Litteratur, 13. Bd. Stuttgart, Union Deutsche Verlagsgesellschaft, (1884), Nr. 136., str. 388—397 (z napevom in kontrapunktično pevsko spremljavo Jodoka v. Branta iz Fosterjeve knjige Ein ausszug guter alter vnd newer Teutscher liedlein... Nürnberg bey Johann Petreio, V. [1556], Nr. 44.)

²⁰ DS, 1937/38, str. 345., 347—348. Pod napisom »Der Graf im Pfluge« je natisnjena ta pesem tudi v Des Knaben Wunderhorn (v Reclamovi izdaji str. 229—235.).

²¹ Prim. slov. pesem z isto snovjo, DS 1937/38, str. 344.

^{21a} Prim. zgodbo o Jožefu, Jakobovem sinu v Gen 44.

²² V latinski izdaji iz l. 1497. De sancto Jacobo apostolo maiori, odstavek E, prva zgodba; v Wyzewovem frc. prevodu na str. 357.

Književnost

Vida Taufer: Veje v vetru. — Zbirko pesmi je opremila Gizela Šuklje, natisnila in založila je Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. Str. 55.

V lepi in okusni opremi arhitekta Gizele Šukljeve smo dobili za veliko noč pesmi Vide Tauferjeve »Veje v vetru«. To je zopet zbirka pesmi, ki jo moramo brez pridržka sprejeti kot pomemben pozitiven donesek k našemu modernemu pesništvu, ki pa ima poleg drugih vrednot tudi to relativno ceno, da je dozdej nedvomno najboljše pesniško dejanje, ki ga je v slovenski književnosti udejstvila žena. Kajti Ljudmila Poljančeva ali Vida Jerajeva, ki sta dozdej veljali za naši najboljši pesnici, sta le v nekaterih izjemnih pesmih podali dobre pesmi — o Novyjevi pa bo mogoče soditi šele, ko bo dozorela zbirki — dočim o Tauferjevi lahko rečemo, da se ji le kakšna izjemoma ne posreči. Njena osebnost je izrazito pesniška, beseda močna v izrazu in pesem svojevrstna. Odslej, ko je Vida Tauferjeva povezala svoje raztresene pesmi v lep velikonočni šopek, jo bomo morali šteti med svojski zvok v harmoniji slovenske povojne lirike, ki ni dala samo lepe zbirke, temveč tudi tako, ki je pomembna za ves razvoj poezije zadnjih let pri nas.

V zadnjih letih vidimo namreč v pesništvu velik prelom in veliko spremembo. Jasno se vidi, kako se je odprto obzorje naših ekspresionistov, ki so fantastične vizije svojega duha in srca prepeljavali po širokih cestah mogočnih ritmov v nebo, kako se je ta mogočna cesta razšla na polno majhnih stezic, vijočih se med ploti in med cvetovi in poslušajočih spet, kako potočki valové, kako se vrba sklanja vanj in kako poje ptič, ki je sedel v njene rogovile, strmeč bolj v travo pod seboj kakor pa v ozek kos neba med vejami! Duh se je zopet sklonil k zemlji in zemlja se je zasvetila v novih barvah in na novem obzorju so se pokazali obrisi predmetov, ki jih prej visokoleteči duh ni dojel, da, jih je zavestno preletel in jih ni smatral za vredne pesniškega upodabljanja. Iz visokoidealističnega duhovnega ekspresionizma, iz opevanja osebnih, subjektivnih vizij stvarstva in boli svojega srca smo prišli v stvarnost sveta in zemlje, kar je rodilo novo veselje nad

življenjem, nov opoj strasti in vseh petero čutov, prav tako vida kot vonja, ukusa in tipa, kakor tudi sluha. Na dogodke svetá in predmete je začel odgovarjati zopet fizični človek ter je njegovemu občutju primaren dotik s predmetom ter sekundaren njega reakcija v srcu in misli. Tako se je v nekem delu umetnost približala naturalizmu, predvsem v prozi, v pesmi pa zopet impresionizmu, seveda obogatenemu z vsemi pridobitvami ekspresionizma. Toda ta impresionizem ni enak onemu izpred vojne, temveč je podoben še bolj realizmu izpred moderne, ima veliko risov vmesnih dob, tistih, ko se je iz klasicističnega realizma porajala romantika in iz romantike realizem. Toda, kakor se nobena doba v zgodovini nikdar več ne ponovi, tudi ta sodobni realizem — včasih tako zelo brez toplote in poleta — ni »bidermajer« ali »poetični realizem«, ali začetna romantika »fin de siecla«, temveč je samo sorodnik takega duha, ki stoji na prelomu človeške usmerjenosti. Obenem s tem nazorom vred pa se je spremenila tudi oblika pesmi ter je iz prostega ritma prešla zopet v merjenje stopic, zvonkljajoče rime, v opisovanje predmetov včasih že prav v rokokojevski cizeliranosti, ironiji in duhovitosti, da so pesmi podobne že galanterijskim predmetom. Človek je stopil iz sebe, iz svoje neomejenosti in sprostitve v predmet, v objektivizacijo stvari ter jo oklepa v zaprte pesniške like in oblike. Približali smo se novemu klasicizmu, toda na osnovi ekspresionistične romantike.

Ta uvod ni potreben za razumevanje pesniške zbirke Vide Tauferjeve, bolj morda za razumevanje drugih pesniških pojavov na današnjem pesniškem trgu. Toda tudi pri Tauferjevi lahko opazimo svojevrsten razvoj v tej smeri, ki je dobro in jasno pokazan tudi v zbirki »Veje v vetru«.

Zbirka je razdeljena na tri dele, tako, da se začne z mislijo na smrt in tudi konča z mislijo nanjo, ki kot pajk preži na človeka; vmes pa so razpoloženske pesmi, zapete najprej ob osebnih čustvenih trepetih (I. del), pozneje pa ob stvarnih, objektivnih opisih predmetov (III. del), v sredi pa je tragična erotična pesem, ki se konča v religioznem očiščenju (II. del). Toda po obliki pesmi in po doživljanju ljubezni in religioznosti, po izpovedih osebne erotične tragike, ki se kaže in je vsebina pesmi II. dela, sodim, da spada ta I. del na početek njene pesniške poti, v njeno ekspresionistično dobo. V beznici, Zarja, Narcise, Podlesek, Zavrženo pismo, Žena — to so ekspresivne ženske pesmi, kakor jih nimamo več v naši liriki, tihe geste, toda glasni kriki srca, cele tragedije, ki se gode v duši dekleta, ki ljubi in mu ni odziva. In potem tiho in v depresiji usode Srečanje s smrtjo, ko

pred nama je bleda gospa
z zlato lučjo obstala,
nima oči, ne srca,
da bi naju spoznala.

Tako so pomladni soneti samo še elegija na grob ljubezni, ki jo poje žena svojemu srcu, v stihih, kakor ji ni pela niti Gradniku iz groba. Ciklus Magdalena pa pomeni njeno religiozno liriko, iskreno, ekspresivno dramatično, tri pesmi, ki jih moremo šteti med najmočnejša slovenska religiozna doživetja v pesmi. V tem II. delu je odkrila svoje najgloblje bolečine in izrazila svojo

ljubezen in svojo vero, greh in očiščenje, ter se z njimi uvrstila med naše najboljše ekspresionistične lirike.

Toda taka boleost zlomi slej ko prej žensko srce in tako vidimo, da je bila pretežka tudi za Tauferjevo, zato ni grebla dalje vase, kar bi jo vodilo v obup, temveč se predala melanholiji, tišini življenja, sencam in luči narave, razpoloženju tišine in samote. Svoje srce, ranjeno v ljubezni, je odprla vsem vetrovom in mesecu, večeru ob vodi in poletnim nočem, megleni samoti, ko čaka svetlobe in moči in »vsak v samoti sebi govori«. In tako je s pesmijo, ki »jo veže kakor smrt v ovoje« pela in ihtela in strmela k veliki luči, se borila s temo življenja, ko »v vseh trenutkih iščemo Boga«. In to se je pokazalo ob smrti matere, kateri so posvečene prve pesmi v zbirki Roka, Slika, Senca in V cerkvi, kakor tudi v začetni apostrofi Smrt. Vse te pesmi I. dela so razpoloženjske pesmi, ko pride pesnica osebno v dotik s svetom, in ji ta svet, pa naj bo to slika matere, njena smrt, voščene roke ali večer ob vodi, megla ali pesem, vzbudi drget srca. To so impresije najčistejšega zvenenja v duši, barv in vonja, polne čuvstev, svetlob in senc, šepetov valov in vetrov, gibanj in zvokov — trepet nežne, tihe osamljene duše, globoko čuteče kot

v gozdu ob poti mlade veje —
veter rad se z njimi poigra,
dež jih moči, sonce se jim smeje,
mesečina v njih se lesketa.

Toda v pesmih III. dela ni pesnica samo pasivna sprejemalka vtisov ter izražalka svojega osebnega razpoloženja ob njih, temveč hoče iti dalje ter zajeti predmet v vsej njegovi objektivnosti, v stvarni nazornosti in njegovi lastni pomembnosti. Tako teži s svojim čopičem prerisati zunanji in notranji lik predmeta izven sebe ter se v tej težnji popolnoma približuje modernemu likovnemu novemu realizmu, toda tudi — staremu realizmu Stritarjeve dobe.

Kapela v bregu, žalostna kapela,
stoletja tukaj mirno že stojiš —

ali ni to verz, ki bi ga prej ko modernemu pesniku, pripisal »zvonovcu« dunajske dobe, apostrofirajočemu predmet, kateremu se je hotel pesniško približati! In v tem je ravno nevarnost te metode, ki se ji tudi Tauferjeva ni vedno izognila, da namreč pesem postane suh opis brez navdiha, zanimiv domislek, tehnično lepo spravljen v trdno obliko, toda pesniško ne prežet in nima žive stvaritejske sile v sebi. Pesem postaja bolj tehnika kot pesem, bolj cizelerstvo in domislek, bolj »naloga« kot pa srčna zadeva. In tako je prav v tem delu nekaj pesmi, ki so hladne in ne primejo, tako Suknja kakor tudi Pajk, ki je tehnično izvrstno izpeljana razumska komparacija. Tudi Znani obrazi spominjajo na galanterijski vek in imajo nekaj skupnega z Dučićevim pesništvom, toda ne primejo tako kot bi sicer socialna pesem, kar hoče biti, prijati morala. Morda zato, ker se subtilna polčrta malo podaja taki snovi, ki smo jo vajeni gledati v grobih potezah. Pač pa so nekatere pesmi tega dela najboljše v zbirki, tako Pomladni studenci in Jesenski razgledi, zreli pesmi

realističnega pravca, samosvoji podobi pokrajine in časa, zajeti z izredno močno ekspresijo iz stvari same ven. In druge take pesniške »študije« kot Kapela, Zrcalo, Planjava, Večernica in Jutrnjica, pa tudi Mrlič — ali niso novi Jenkovi Obrazi iz narave? Tudi tu je Tauferjevi narava samo objekt, ki naj ga prikaže z besedo kar najadekvatnejše in preriš v svojo beležnico, kakor ga vidi pred seboj. Tako je predmetnost sama na sebi prišla v njeno poezijo, ko se je odtegnila obupu srca, ko je zakrila svojo ranjeno dušo ter se je polastila predmetov, ki si jih osvaja in oblikuje po njih podobi. Tako je ta del že izraz njenega realizma, njene pesniške stvarnosti, značilne za naš čas.

Toda s tem, ko smo hoteli naznačiti v smeri današnjega razvoja pesništva tudi stopinje v njem pesnice Vide Tauferjeve, kakor se kažejo v tej njeni prvi zbirki, nismo dojeli vseh značilnosti njene pesmi. To pa je tisto, kar je najbolj njeno in najbolj svojevrstno: njena pesniška osebnost. Vida Tauferjeva je pesnica intimnih stihov, takih, da se človek boji zanje, če jih izgovori malo glasneje in pri belem dnevu. To je cvetje, ki dežuje iz mesečine in se lesketa na gladini vode, to je svet sijaja in teme, barv in vonja, gibanj in tihe melanholije. To ni sicer bolna lirika, temveč nežna, subtilna, kjer ima vsaka beseda svojo barvo, svoj vonj, toploto in zvok, kjer pojo vsi čuti v polnosti, toda zabrisano kot v pastelu. Poglej samo verz

Umrla si, voščena bleda roka,
tvoj topli vonj za vedno je prestal.
Življenje moje je piščal brez zvoka,
srce je bolni veter sredi trav —

in ali ne občutiš barve (voščena, bleda!), toplote (topel vonj!), vonja, zvoka in gibanja (bolni veter!), vse to v štirih vrsticah! In prav tako se ti čuti prelivajo v vseh pesmih, ki so s skrbno žensko roko izglajeni do zadnjih fines, ter v vsem — v nastroju in obliki — izražajo nežno žensko dušo. Ne burijo jo vetrovi dnevnih aktualnih borb, temveč boli jo samota in tišina, vznemirja jo trava ob vodi in lesk mesečine, bogata je v svojem majhnem svetu, bogata lepote, ki jo je toliko v tej majhni zbirki kot malokje. Le prisluhni pesmi teh »Vež v vetru« v tišini svojega srca in čutil boš, da ti bo vzdrtelo. In kaj more pesnik doseči še več?

Tine Debeljak.

Igo Gruden: Dvanajsta ura. Pesmi. Slov. Matica v Ljubljani 1939. Str. 96.

Osnovna poteza časa, ki živimo v njem, je nemir in pomanjkanje uravnovešenosti, ko se tek dogodkov in smisel stvari izmiče logični misli in sklepanju, čustvo srca pa nemi v slutnji neke groze, ki se vedno ožje tesni okoli nas. Kaotičen čas apokaliptičnih znamenj in razodevanja nove, neznane usode. Iz okvira in nastrojenj takega časa je zrasla tudi pesniška zbirka Iga Grudna s simboličnim naslovom »Dvanajsta ura«.

Ulica molči brez vetra, prazna pusta,
ure vseh cerkvá dvanajsto so odbile;
onemela v mestu so stotera usta,
zadnje so zavese v oknih se spustile.

Ulica molči, preži iz dna tesnob,
prerok naših dni gre mimo v molk iz molka;
mimo oken, kjer je človek legel v grob,
dvoje gre oči sestradanega volka.

Mračna slika, s katero je pesnik dal osnovno uglašenost celotni zbirki, ki je razdeljena na dva dela: Odsevi z brega ter V vrtincu. V prvem delu, ki je najbolj oseben, intimno in iskreno odkriva pesnik svet, ki ga nosi v sebi, doživlja in težke trenutke, ki so mu ga gradili. Je to svet erotike in ljubezenskih čustev, tako različen od onega, kakor se mu je kazal v Narcisu. Iz sanj in mladostne napetosti v sebi in izrazu je rasel v življenje, ki ga je v prevarah in skušenostih oblikovalo:

Iz bolečin v spoznanje sem moža dozorel,
da v ženi kot sopotnik človek le ostane,
ljubeče sklonjen vdano nad boleče rane,
ko plamen sreče nam telesne je dogorel.

Vse drugo, kar je bilo, se ne vrača več. To je odsev z drugega brega; le še spomin. Pa na dnu srca je še nekaj, kar človek hoče prepiti, pa ne pozabi, žalost za vsem, kar je prešlo:

Ko prvi svit nad reko v drevju sine
in ptički prebudijo se ob zori,
zapojem jim, da vse na svetu mine,
v popevki bridki: In taberna mori.

Posebno lepa sta v tem oziru cikla Pesnikova izpoved ter Kamniške elegije. Ob slovesu, Odgovor na pismo, In taberna mori pa po svojem melanholičnem razpoloženju, resigniranosti in občutju smrti, spominjajo na Prešernove Sonete nesreče.

Popil bom mirno kelih svoj trpljenja,
očiščen v njem vseh bridkih zmot se rešil,
pokój že šotor nad menoj razpenja.

Slabša, čeprav pesniku osebno najbrž draga, je pesem Grlice, ki je bolj epično kramljanje, ne pa doživeto umetniško izražanje. Temu se ne izogne tudi v nekaterih socialnih pesmih: Delavka Tereza, Dekla, Perice na Savi — ki pa je močna in plastična krajinska slika — medtem, ko ciklus Pesmi natararice Pepce zaradi svoje preproste topline in življenjske resničnosti bralca zajame in osvoji. Tako lepe pesmi življenju in hrepenenju deklet po službah pri nas še ni nobeden zapel. Izmed Grudnovih socialnih pesmi v tej zbirki je gotovo najboljša.

Drugi del zbirke nosi naslov V vrtincu. Tu stoji pesnik v sredini sveta, med dogodki, ki nas vse skušajo potegniti vase, ko bloden vrtinec, jih opisuje, išče rešitve, v glavnem pa resignira pred njimi:

Posedam v krčmi, da ljudem se skrijem:
na Almerijo mislim vse te dni,

na Nanking in kako Šanghaj gori,
na mrtve narodov človeških pijem.

V Na razpotju gleda svet, ki je brezmejno dolgočasen v sivi megli, človek
tone za človekom, z motnih oken nanje sveti mrtvaška luč:

vsak gre sam za svojim žalostnim pogrebom,
blodne sence vidim med zemljó in nebom.

Žalost in obup je doma v Barakah, ki trhlenijo v gramozni jami, kjer
v blatu in prahu

bledi otroci rastó ko koprive;

v Tihi ulici, kjer se je pod večer obesil človek, zaradi bednih tajn, ki jih ne
doumeva kričavi svet.

Pesnikov duh poroma Na vojaško pokopališče, močna pesem, ki mu jo
je vzbudila vizija na tisoče mrtvih, ki spe po grobovih, koder je živel svojo
veselo mladost, tu si priklíče tudi Spomin na staro mater. Zapoje prisrčno
pesem Ob smrti bratove hčere:

Lučka se njena v temò je utrnila,
tiho so vrata za njo se zaprla,
šla je od nas in ne bo se vrnila,
v šestem je letu Marjanca umrla.

Posebnost tega drugega dela so priložnostne pesmi: V spomin Tomaža
Bizilja, Simonu Gregorčiču, dr. I. Prijatelju, Poslanica Dragiši Nasiču in naj-
lepšo: V opombo Alfredu Šerku:

Kozarec dvignem in sam sebi pravim:
saj še med nami šali se in vpije
in ves se vije, smeje se in pije —
naj živemu? naj mrtvemu nazdravim?
ko vrata se nato na mah odpró,
vsi vemo, da te nikdar več ne bo.

Te pesmi niso le prigodnice v narodnem pomenu besede, temveč imajo svojo
pravo umetniško vrednost.

V pesmih: Preko vseh meja, Tuji gost, Nad agonijami svetá, si postavlja
mučna vprašanja na problematiko naših dni.

Človeku ukaz je: ljubiti! ne: klati!
Zdaj svet pa gori, kakor v zarji krvi:
Kdo kriv je, da človek človeka mori?
Sam sebi ne vem si odgovora dati.

In vse skupaj mu izzveni v grenko pesimistično spoznanje:

Brez vere, brez zavetja in brez kritja,
oziramo v temi se naokrog,
nad brezni umiramo viharnih dni.

To je resignacija, strah pred resničnostjo: saj je vse zaman, ničesar ne moremo popraviti, ničesar več reševati. To pa, kar odlikuje Grudna, je njegova velika in resnična ljubezen do trpečih, ko se v obupnem srdu:

dvignem kot orkan s potresom
razkrivam strop in streho do nebá
apokaliptični nestvor svetá
bogá izzivam proti krvosesom,
ki v Almeriji, Nankingu, Šanghaju
morili so otroke sončnih mest,
lovim jih v pest in davim jih za vest
ob Jankcenkjangu in ob reki Tajju.

Zbirko zaključí Silvestrova zdravica. Povsod je smrt, dvignimo svoje pogrebne čaše — svetu, ki je v zatonu

in za usodo novega svetá
jih treščimo ob tlà!

Zbirka Dvanajsta ura je brez dvoma močan prinos našemu pesniškemu in kulturnemu ustvarjanju. Svoj pomen dobi predvsem zaradi aktualnosti, ki je pesniku, posebno v drugem delu, služila za snov. Po svoji izčiščeni in konkretni formi pokaže v Grudnovem ustvarjanju velik razvoj, v katerem se je približal tako imenovani novi stvarnosti in ki je od nove stvarnosti, v kateri smo, dobil svojo izoblikovanost. Konceptcija njegovega gledanja in dojemanja časa je v bistvu pasivna, pa globoka. To pasivnost hoče včasih premagati z rahlo bohemske potezo, pa se mu ne posreči. Preresničen je v svojem doživljanju. Pa tudi sam še ni umirjen. Preden se človek poslovi od vsega, kar ga teži in pride v novo vserazumevajočo uravnovešenost, je gotovo mučno občutje tragičnosti. To daje zbirki pesmi njegovih izpovedi posebno privlačnost. V novem ustvarjanju čakamo od njega poudarka življenjskega optimizma, vere vase in človeka. Res je, da dvanajsta ura, ki smo v njej, pomeni noč. Toda v noči goriyo tudi zvezde in se pripravlja rojstvo jutra.

Knjigo je založila Slovenska matica v lepi opremi. Naslovno stran krasi slika angela z mrtvaško glavo in se dobro prilega uglašeni zbirke. Na pesniško žetev leta, ki jo predstavljajo tri imena: Gradnik—Taufer Vida—Gruden, smo lahko ponosni. V njih se naša lirika vrača v tir, kjer je bližja človeku, času in dojemanju občinstva, ne da bi zaradi tega gubila na svoji umetniški višini. Čeprav sta Gradnik in Tauferjeva močnejša in čistejša po svoji umetniški vsebini, nam vendar tudi Gruden veliko pomeni: kaže mrak in razklanost dobe, ki navzlic vsemu strahotnemu v njej raste v osnove za svetlejšo bodočnost, ter nam kot pesnik in človek odkriva in razodeva to, kar nas vse boli, tesni in muči. Tvorna sila slovenskega duha ni ravnodušna nasproti velikim dogajanjem.

S. Šali.

France Veber: Nacionalizem in krščanstvo. Kulturna pisma Slovincem.
V Ljubljani 1938. Str. VIII + 239.

Filozofski pogled našega filozofa Fr. Vebra na svet in življenje, kakor ga je bil načrtal že v svoji »Filozofiji« in na široko razpredel še posebej v »Knjigi

o Bogu« in je njegova osrednja točka človek, na katerem zlasti ostro loči prirodno in duhovno stran njegovega bistva, osvetljuje to pot — v knjigi »Nacionalizem in krščanstvo« — nekatera danes prav aktualna vprašanja, zlasti vprašanje odnosa med nacionalno in krščansko mislijo. Navidezno nesoglasje med njima, ki se prav danes kaže v pogostih medsebojnih trenjih, je napotilo Vebera, da nam je v štirinajstih pismih prikazal v pravi luči nacionalno misel na eni strani in krščansko misel na drugi in odločil vprašanje njunega resničnega medsebojnega odnosa.

Glede na navidezno nesoglasje med krščansko in nacionalno mislijo je presenetljiva že ugotovitev zgodovinskega dejstva, da je prav krščanstvo pripravilo človeka tudi še za pravo narodno, nacionalno prebujenje in vstajenje. Druga, enako pomembna, je tudi ugotovitev, da imata obe, krščanska in nacionalna misel svojega skupnega sovražnika v — materializmu, ki mu je človek samo del prirode, dočim krščanska in nacionalna misel zahtevata dvojno pojmovanje človeške narave, duhovno in prirodno.

Tako že sami evangeliji, na katere se Veber opira, ko hoče prikazati pravo pojmovanje krščanske misli, z vso jasnostjo dokazujejo, da loči krščansko pojmovanje človeka v njem dvojno naravo, prirodno in duhovno. Enako zahteva tudi nacionalna misel tako dvojno pojmovanje človeške narave. Zakaj sama prirodna stran človeka je osnova zgolj za plemensko-rasne oblike njegovega skupnega življenja, kakršne zasledimo tudi že v samem prirodnem življenju, ki pa še daleč niso — narodno-nacionalne oblike skupnega življenja. Svojstvena poteza človeka pa so prav te druge oblike, osnovane na njegovi duhovni strani. Pri obeh, krščanski in nacionalni misli, torej ista dvojnost človeške narave.

Zanimivo je dejstvo, da nam to dvojnost izpričuje tudi že naš neposredni stvarni čut, ki pri vseh važnejših odločitvah prav dobro loči med prirodnim in duhovnim.

So pa nekatere posebnosti krščanske misli na eni strani in nacionalne na drugi. Dočim izhaja krščanska misel iz individualnega človeka, izhaja nacionalna misel iz kolektivnega, dočim izhaja prva iz duhovnega človeka, izhaja druga iz prirodnega, dočim poudarja prva metafizični smisel življenja, poudarja druga empiričnega.

Vendar — do tega zaključka prihaja pisatelj glede na glavno vprašanje svojega dela — to niso nikaka medsebojna nasprotja med krščansko in nacionalno mislijo, marveč najde na drugi strani nacionalna misel celo svoje izhodno in končno dopolnilo šele v krščanskem pogledu na svet in življenje.

Globljemu umevanju pravega odnosa med krščansko in nacionalno mislijo dobro služijo še posebna pisma v odnosu med nacionalno in stanovsko mislijo ter o pravi notranji in zgolj vnanji, politični svobodi naroda, dočim je naslednje pismo posvečeno obravnavanju glavnih zmot našega časa, ki jih pisatelj vidi v rasizmu, nacionalizmu, korporativizmu, individualizmu in kolektivizmu, in ki se vse opirajo na skrajno enostransko pojmovanje človeka in družbe, ko se naslanjajo zgolj na prirodno svojstvo človeka.

Končno in že mimo okvira glavnega vprašanja svojega dela obravnava pisatelj še posebej vprašanje malega naroda, pri čemer poudarja zlasti važnost

notranje zavesti malega naroda, njegove prave notranje svobode, pogubnost materialističnega pojmovanja človeka in družbe, dalje prednost narodno-nacionalne oblike skupnega življenja pred plemensko-rasno, predvsem pa važnost krščanskega gledanja na svet in življenje. Če posveča vso pažnjo svoji notranje duhovni rasti — poudarja pisatelj — utegne biti tudi majhen narod — velik.

Vse delo, zlasti pa to zadnje pismo, ki naj bi nam bilo hkrati opomin in bodrilo, je pisano z veliko ljubeznijo do našega malega naroda. Če bi z enako ljubeznijo Vebrove misli vsi tudi sprejeli, bi se zlahka rešili medsebojnih trenj, tem laže, ker so nasprotstva le navidezna. Naš narod bi se tako v resnici »notranje zavedel ter iskal v taki notranji zavesti tudi glavno jamstvo za svoj nadaljnji obstoj in razvoj«.

Vsekakor pa moramo biti našemu filozofu Fr. Vebru hvaležni za to njegovo delo, ki bi ga ne smel prezreti noben slovenski izobraženec. Pripominjam še, da je delo pisano v lahko razumljivem slogu in pazljivemu bralcu, tudi onemu, ki ne čita filozofskih spisov, ne bo delalo težav. Jože Rakovec.

Rajko Ložar: Kipar France Gorše. Bibliofilska založba. Ljubljana, 1938. Str. 65. Knjiga je bogato ilustrirana.

Mladi povojni ekspresionistični rod je časovno že dosegel ono mejo, na kateri more z zadoščenjem in sproščenjem pregledati svoje delo za seboj, obenem pa ga tudi kolektivno pokazati svojemu narodu. Med najvidnejše zastopnike tega rodu spada tudi kipar Fr. Gorše in v pričujoči monografiji polaga račun o svojem umetnostnem delu.

V svet njegove umetnosti nas z izčrpnim tekstom povede umetnostni kritik Rajko Ložar, ki dokaže plodovit razvoj umetnikovega dela od časov, ko mladi Gorše zapusti delavnico svojega učitelja Meštovića, pa do danes. Prva njegova dela (Poljub, l. 1927., Rojstvo) so nastala pod vplivom Meštovića, kar je spričo tako velike umetnostne osebnosti učiteljeve povsem razumljivo. Pojmovana so ploskovito, dekorativno, po nastrojenju pa se približajo religioznemu izrazu tačasnega mojstrovega dela. Do leta 1931. sledi doba osamosvajanja od učiteljevega vpliva in v ta čas spadajo tudi prvi početki realističnega gledanja na umetnost (Portret pisatelja Bevka, Dva pajdaša). Po tem letu pa sledi v Goršetovi umetnosti nekaka »portretna doba«, obenem pa zore v njem misli na uresničenje statuaričnih problemov. Mladost iz l. 1934. je prvi zastopnik dolge galerije plastike, ki se vsa v glavnem bavi s statuaričnimi vprašanji, poleg pravilne upodobitve človeškega telesa v realističnem smislu, in ki je kronana z resničnim umetniškim uspehom ob kipu Eva iz l. 1938. To delo, ki je za danes mejnik v umetnikovem razvoju, predstavlja s slogovnega stališča sintezo med novim realizmom in umetnostnim prepričanjem starega časa in je nekako simboličnega pomena za stanje sodobnega umetnostnega razvoja sploh.

Avtor, ki je v večino poglavij položil raziskavanje razvojne poti umetnikovega dela, je v končnih poglavjih še posebej obdelal oblečeno človeško figuro kot poseben plastičen problem, dalje kasnejši portret, žanrski motiv, otroka in naposled religiozno plastiko.

Kakor nam knjiga lepo poda pregled dela slovenskega umetnika, tako pa je tudi važna z umetnostno teoretičnega vidika, s čimer pa se dotaknemo umetnostno estetskega prepričanja avtorjevega, obenem pa mesta, ki ga slednji zavzema v našem umetnostnem slovstvu. R. Ložar izhaja iz povojne dunajske umetnostno teoretične šole, ki se je v pojmovanju umetnosti oddaljila od starejše izpredvojne generacije. Na eksaktni znanstveni, historično usmerjeni bazi je zavzemal starejši rod čim objektivnejši odnos do pojavov umetnosti, mlajši pa je v skladu s sodobno umetnostjo in vsem kulturnim življenjem, vnesel v umetnostno pojmovanje zopet močne osebnostne prvine. Tako je, postavim, starejša šola zgradila svojo sistematiko sloga, v kateri je vsak umetnostni izraz (terminus) točno determiniran in zato poraben le za tisti umetnostni pojav, ki se točno sklada z njegovim pojmom. Mlajši pa so postali svobodnejši v rabi posameznih izrazov, odtrgali so jih od znanstveno utemeljenih sistemov in jih prenesli v svet subjektivnega vtisa. Tako teoretično prepričanje je povsem značilno tudi za R. Ložarjevo pojmovanje umetnosti. Ob F. Bevkovem portretu (1929) zapiše: »Označuje ga velik iluzionizem...« Umetnostna teorija starejše generacije pozna le dva iluzionizma: poznoantičnega in iluzionizem v zvezi z baročnim stropnim slikarstvom. Spričo modernega kipa bi poiskala moderni umetnosti ustrežajoči izraz, pódoda iz preteklosti pa bi se ji zdela neznanstvena. Podoben značaj nosi tudi misel, ki jo pisatelj zapiše ob Evi. Figura je po stojnem motivu »izraz stvarnih odnosov telesne teže in nošnje. Teža celega telesa je razdeljena enakomerno na vse strani, tako da ni več nosečih in težečih delov... figura je simbol sproščenosti... skoroda breztelesnega obstoja.« (Str. 32.) Stavka v luči logičnega pojmovanja, apliciranega na teoretično stališče stare šole, vsebujeta dvoje nasprotij. Če je telo izraz telesne teže in nošnje, ne more biti v stanju misli drugega stavka, in če je tako, kot pripoveduje tretji stavkov del, se nikakor ne more skladati z mislijo prvega stavka. R. Ložar je ob tej priliki porabil determiniran izraz na subjektivni način za demonstracijo svoje misli ob kipu, ki je, če sem ga prav umel, prisotnost idealistične prvine na kipu, po kateri je kip podvržen razosebljenju in abstrakciji. Podobno osebnostno prepričanje umetnosti moremo slediti nato v vsem delu, ki pa je gotovo poleg uvoda v Antologijo slovenske lirike najzgovornejši tekst za vrednotenje umetnostno teoretičnega naziranja pisateljevega.

S. Mikuž.

Franjo Golob: Njav čriez izaro... in druge koroške narodne pesmi. Osemnajst izvornih lesorezov. Izdala Bibliofilska založba v Ljubljani. Uvod napisal dr. Fr. Stele. Str. 64.

Koroška narodna poezija — in naposled vsaka narodna pesem — vsebuje bogate zaklade ilustracijskega gradiva. Vendar ni vsakemu ilustratorju dano, da si osvoji to prelepo umetnostno deželo, nasprotno: mnogo jih je, ki sicer izpišejo njene snovne strani, vse drugo, kar je neprimerno važnejše, pa jim ostane za vedno prikrito. Najglobljega spoznanja so deležni tisti, ki se po svojem osebne m umetnostnem slogu približajo slogu narodne poezije, vsi drugi pa ostanejo bolj ali manj ob njeni zunanji podobi, v kolikor jim splošni časovni slog ne priskoči na pomoč. V Golobovem primeru sta se oba momenta nekako združila, le da nosi časovni slog večjo mero odgovornosti.

Umetnost se, sodeč po delu mlajših umetnostnih rodov, jadrno bliža bregovom realnosti, vendar igra danes ekspresionistična dediščina še vedno važno in vidno vlogo. Tako vsebuje danes umetnost poleg realističnih klic tudi stare idealistične prvine in pričujoči prvenec nosi povsem iste slogovne znake.

Če premotrimo slogovno podobo narodne pesmi, najdemo v njej oblikovno množico arhaizmov, kar je naposled spričo časa njenega postanka lahko povsem razumljivo. Patina, ki je prerasla njihovo obliko, ustvarja videz primitivnosti in okornosti. S snovnega stališča pa je skoraj dosledno zaznaven krepak realizem, ki je pač lastnina preprostega človeka, tesno povezanega s svojo zemljo. Do iste slogovne stopnje se je povzpela tudi Golobova ilustracija koroške narodne pesmi; podprta s sodobnim stanjem moderne umetnosti ter z lastnim čutom za narodne prvine, je dala v danem primeru prav dober uspeh. Poglejmo si поблиže njegove podobe »letnih časov«. (Poletje.) Po slikarski ploskvi je slikar razvrstil prizore, ki ponazarjajo določeno letno razdobje. V ospredju na desni kosca, na levi žanjice, višje v ozadju srnjaka, ptiče in kozolec. Snovno je pojmoval slikarski predmet torej dovolj epično in se je po načinu pripovedovanja, v našem primeru snovnega nizanja poedinih motivov drug poleg drugega, močno približal primitivni razporeditvi snovi na naših srednjeveških freskah. Tudi oblikovno je razvidna večja naslonjenost na naravne vzorce, vendar je glavni videz posameznih upodobljenih predmetov še vedno ekspresionistično pobarvan in zatorej prav tako primitiven. Razumljivo je, da je tudi figuralna skupina zgrajena po istih načelih in da podobno kakor pri gotških slikarjih XV. stoletja počiva na addiciji posameznih skupinskih prvin, brez težnje, da potisne predmete v kak višji, umetno sestavljeni lik. Tako je dosegel slikar dovolj adekvatno podobo naše narodne pesmi v najbolj prvotnem pomenu besede in s srečno roko pretil besedo v likovno podobo.

S kvalitetnega stališča kaže delo nekatere začetniške napake. Viden je vpliv naših starejših grafikov, šole in nekajkrat je v delu zaznavna neka nedoslednost. Slikar je čutil potrebo po realizmu, vendar ga oblikovno ni znal spraviti v sklad z ostalimi prvinami podobe. (Prim. str. 26, 46, 50.) Zato poizkuša doseči umetnostno podobo z nekako kompilacijo realističnih posameznosti, kar pa je za čisto kvaliteto lista velika škoda. Najjasneje nam stopi pred oči to dejstvo na str. 58. Upodobljeni so Pobči Podjunci, skupina fantov, ki se preko ram objemajo, v koroški narodni noši. Diagonalno je v skupino vkomponirana glava starca s pipo v ustih. Obdelava figur, zlasti pa točna reprodukcija narodne noše, je izvršena tako realistično, da hotena primitivnost deluje kot karikatura. Slikar je to nedoslednost dobro občutil in je postavil v skupino krepkejšo oblikovano glavo. Vendar to položaja ni prav nič zboljšalo, list je zato dobil morda le nekoliko več literarne vsebine, kvalitativno pa ga je šteti med slabše v knjigi. Najboljši in najdoslednejši so listi »letnih časov«, ki so slogovno smotrno zgrajeni in kjer je občutje koroške narodne poezije gotovo najbolj neposredno. S. Mikuž.

Miha Maleš: Slavni Slovenci. Sedem in osemdeset izvirnih lesorezov. Izdala Bibliofilska založba v Ljubljani. Str. 104. Uvod in kazalo napisal M. Benčina.

Nov način razumevanja umetnostnih problemov, kakor ga je načel ekspresionizem, je tudi na polju portretne umetnosti prinesel nova spoznanja. Idealistična osnova, ki je namesto starejše realistične postala izhodišče za umetnostno ustvarjanje, je bila povod, da je tudi portret, ki po svojem bistvu sicer najbolj trdovratno vztraja pri naravnih vzorcih, krenil na nova pota. Miha Maleš, ki je eden najizrazitejših zastopnikov te struje pri nas, je ob pričujoči knjigi v glavnem povsem uveljavil nova umetnostna načela tako, da nam podaja podobe slovenskih mož, gledane skozi prizmo svojega osebnostnega doživljanja. Pečat duhovnosti je tako najprvotnejši element v pojmovanju danih umetnostnih predmetov.

Knjiga je zrastle na podlagi dveh zbirk portretov iz l. 1922. in 1927. ter naposled na podobah, ki so kot dopolnilo nastale po tem času. S kvalitetnega vidika je ta časovna zaporednost postanka posameznih listov prav jasno razvidna in posebno zgodnejše podobe za kasnejšimi močno zaostajajo. Zato knjiga s strogo umetnostnega stališča ni neoporečna, avtor bi moral, če je že hotel zbrati čim popolnejšo galerijo slovenskih mož, slabše liste prejšnjih izdaj izločiti in jih nadomestiti z novimi, dograjenejšimi.

S slogovno analitičnega stališča se podobe slavnih Slovencev povsem skladajo z Maleševim umetnostnim razvojem od prvih časov njegovega srečanja z umetnostjo pa do danes. Aprioristično idealistično gledanje na realni svet, k čemur se pridruži še močan čustveni element, sta glavni izrazili njegove umetnosti. Poglejmo, kakšen je njegov odnos do portretne podobe. Vzemimo za primer podobo slikarja Janeza Wolfa (str. 48). Iz črne ploskve ozadja je ozka linija svetloba izoblikovala karakteristično glavo upodobljenca. Preko posameznih partij obraza je v odmerjenih ploskvah razlita svetloba, večina lica pa je ostala v globoki senci. Če primerjamo to podobo s kakim portretom iz cvetne dobe portretne umetnosti pri nas, to je iz začetka XIX. stoletja, nam postane razlika v pojmovanju istih umetnostnih nalog takoj jasna. Tam točna deskripcija po naravnem vzorcu — posamezni deli obraza, obleke, rok so skrbno prepisani z modela — upodobljenec je na realno možen način postavljen v prostor, telo se plastično boči iz slikarske ploskve, pri nas pa je slikar vsa ta umetnostna vprašanja pojmoval na svoj način. Od človeškega telesa se je omejil le na njegov najznačilnejši del — glavo, opisovanje posameznosti je povsem opustil, prostorno je upodobljenca postavil nejasno, saj je vidna le glava, dvigajoča se iz temnega ozadja, plastični način obdelave telesa pa se je umaknil ploskovitemu. Seveda je ob takem zanemarjanju narave prišla do večje veljave irealna duhovna plat upodobljenca, in to je bil tudi poglobitveni namen umetnikov. Mračna glava upodobljenčeva nazorno pripoveduje o globokem duhovnem življenju velikega slovenskega umetnika, ki mu ni bilo dano, da bi svoj genij razvil do popolnosti, potem ko sta mu nesrečno življenje in nerazumevanje okolice strla peruti. Prav na isti način je pojmovana podoba druge tragične postave iz našega umetniškega življenja, Ivana Groharja, in podobno tudi glava nemirnega iskalca J. Petkovška. Zanimivo je, da spadajo ti portreti med najboljše v knjigi, kar je naposled razumljivo: slikar in njegovi slikarski predmeti so povezani po skupni usodi slovenskih umetnikov.

S. Mikuž.

Umetnost

Umetnostna razstava P. Francaliskega.

Znani bolgarski kulturni delavec in velik prijatelj Jugoslavije in še posebej nas Slovencev slikar Pavel Francaliski, je razstavil v Jakopičevem paviljonu lepo zbirko akvarelov.

Njegovo umetnost označuje slogovna pripadnost k staremu zmernemu realizmu, pomešanemu z impresionističnimi pridobitvami. Motivno si je izbral zimsko bolgarsko gorsko krajino in nekatere folkloristične motive. Med boljšimi podobami je »Saragjol-Rila«. Upodobljen je poletni gorski pejzaž s pasom ravnice v ospredju, gozdovi in gorskim vencem v ozadju. Koloristično spominja na stare barvne krajinske odtise, vendar jo tehnična dovršenost in mirna nevsiljiva barvna skupina obdrže na ravni umetnostne kvalitete. Prav dobra je tudi »Okolica Samokova«, ki je zajela krajinski motiv zgodnje pomladi. Barvno je izredno nežna in živahna, belina topečega snega se meša z zelenjem tal in ozadja. Značilna in za nas tudi z narodopisnega vidika zanimiva je »Bolgarska vas«, med najboljšimi pa je gotovo »Črni Isker«. Skupinsko in barvno je slika izredno skrbno pretehtana, zato pa je tudi občutje, ki ga dobi gledalec, ob tem akvarelu najčistejše in najbolj neposredno.

Kvalitetno razstava sicer ne pomeni vrhunca, vendar pa je po svoji tehnični dovršenosti in nevsiljivi obliki za ljubitelje umetnosti prav prijeten oddih. K zbližanju z brati Bolgari pa je po njej izvršen nov važen korak in želeti bi bilo, da bi kdaj videli v Ljubljani kako večjo kolektivno razstavo bolgarske umetnosti.

S. Mikuž.

Razpis banovine za umetnostno podobo iz slovenske zgodovine.

Razpisa se je udeležilo večje število slikarjev in kiparjev; toda razpis ni niti po svojem namenu niti s stališča umetnostne kvalitete žel posebnih uspehov. Umetniki so povečini zgrešili namen razpisa, ki je bil tak, da dobimo Slovenci sliko ali kip, motivno vzet iz naše zgodovine, ki ga bo mogoče (in tudi vredno) reproducirati in v domoljubne namene razširiti kot ilustracijo. Za to pa je bilo predvsem potrebno poiskati resničen dogodek iz naše zgodovine, ne pa se baviti s čisto slikarskimi ali pa pravljničnimi in fantastičnimi motivi. Razsodišče je uvidelo nedoslednost glede na namen razpisa in razdelilo nagrade bolj ali manj s stališča približne rešitve dane naloge.

Prvo nagrado je dobil kipar Putrich za relief, ki predstavlja uporne kmete. Kompozicija je povsem isokefalna, figure so med seboj le rahlo povezane, prostor ni niti nakazan. Slogovno se je naslonil na arhaicistično umetnost ali pa še globlje nazaj. Delo je tehnično dobro izvršeno, izrazno pa moti prehuda primitivnost. Snovno nedosleden, s kvalitetnega stališča pa nedvomno najboljši kip na razstavi je »Kralj Matjaž« od P. L o b o d e. Kralj je upodobljen v globokem spanju ob mizi in je tako skupinsko kakor tudi formalno odlično rešen. K o g o v š e k je upodobil motiv iz turških vojská, in sicer »Mater z janičarjem«. Pretehtana kompozicija in oblikovna solidnost sta glavni odliki tega kipa.

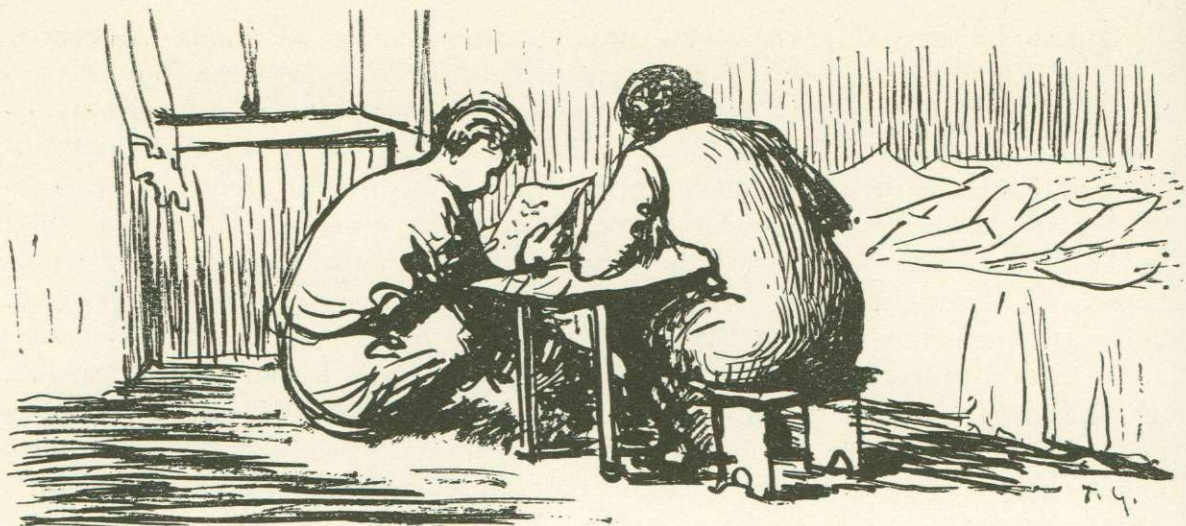
Od slikarjev je razstavil prav dobro skupino »Prihoda Slovencev v Alpe« mladi Omerza. Barvno pa tudi skupinsko je slika dobro premišljena. Kvalitetno dobra je tudi slika M. Maleša, ki predstavlja »Rojstvo prve slovenske knjige«. Kompozicija, zlasti pa barva in obdelava posameznih predmetov sliko močno približajo občutju XVI. stoletja. Slaba je M. Preglja kompozicija »Landsknehti pobijajo kmete«. Snovno bi slika mogla predstavljati kateri koli poljubni prizor, skupinsko je skrajno nedognana, le barvno kaže precejšno zanimivost. R. Slapernik se s svojimi deli v glavnem drži na stari kvalitetni ravni, in vendar je opaziti večjo mero »idealiziranja« tako barve kot figur, kar ne vodi ravno k vidnejšemu uspehu. Od ostalih je še omeniti tehnično popolno delo Iv. Vavpotiča, T. Kralja močno delo »Gubec« in »Prvi slovenski književniki«, nekoliko dekorativnejšo podobo Sajeveca in barvno ugodno kompozicijo K. Jakoba. S. M.

Umetnostna razstava N. Lavrin, B. Remec in T. Gorjup.

Odlična angleška umetnica N. Lavrinova, žena znanega esejista J. Lavrina, je razstavila v paviljonu lepo zbirko grafike in akvarelov. Tipično za njeno grafiko je naslonitev na starejšo črno-belo umetnost, oplojeno z novimi umetnostnimi dognanji. Trdno zgradbo podobe bodisi v kompoziciji, bodisi v obdelavi predmeta, je z nekaterimi formalnimi prvini ekspressionistične umetnosti na tak način neposredno približala našemu umetnostnemu čustvovanju. Taka je podoba »Kamnika« ali »Lutkarja« ali katerega koli grafičnega lista in akvarela. Velik poudarek njene umetnosti leži v čustvenem in miselnem svetu. Upodobljeni predmeti so rahlo idealizirani, sredstva za dosego posplošenja so nekam arhaicistična in naposled se k temu pridruži še čustveno bogata vsebina. Od ostalega dela so zanimivi še prav posebej akvareli, ki kažejo celo nekake nadrealistične vplive.

B. Remec, ki prvokrat nastopa z večjim številom svojih del (olja, risbe), se nam odkrije kot izrazita umetnica, ki pa danes še ni našla odgovora na lastna umetnostna vprašanja. Njena izrazita poteza je silovito iskanje za novimi slikarskimi problemi, smisel za barvno niansiranje in naposled, kar se sklada z iskanjem novega umetnostnega rodu, ostro opazovanje realističnega detajla. Njen glavni instrument je barva, in zdi se, da si hoče najprej biti na jasnem z njenimi lastnostmi. V njeni rabi, ki je dovolj objektivnega značaja, je opaziti sledove dekorativnosti, kar pa ima svoj izvor v nezanimanju za prostorne in deloma tudi skupinske probleme. Od razstavljenih podob so kvalitetno prav dobre: Portret M., Tinček I., Štepanja vas in Pišenca.

T. Gorjup (olja, risbe) razstavlja v večjem obsegu prvokrat. Značilna za njegovo umetnost je trdna plastično pojmovana oblika, ki pa je dosledno izvedena le na portretih (olja in risbe), dočim je v krajinah opaziti več nesamostojnosti. Boljše so študije, kajti v večji kompoziciji je čutiti neko šibkost. Dočim je v portretu vidno samostojno gledanje na slikarski predmet in je trdna kontura prav ugodno povezana s koloritom, je v krajini jasno viden Pavlovičev vpliv. Zato je tudi krajinska podoba neenotna in se umetnostna kvaliteta občutno giblje med dobrim in slabim. Dobre slike so Jutro, Ljubljana, Moja mati. S. Mikuš.

Zapiski

Češki narod se je poklonil pesniku »Maja«.

»Maj«, katerega uvod prinašamo v današnji številki Doma in sveta, spada med najlepše pesnitve češkega Parnasa. V njej je dosegla češka romantika svoj višek ter so v njenem imenu vsi poznejši pesniški rodovi stopali v pesniški svet. Pred leti so Čehi, pa tudi Slovenci, praznovali stoletnico tega bisera češke poezije, ki je izšel v letu našega »Krstu pri Savici« (1836) in ki ga je spesnil prijatelj našega Prešerna, katerega je obiskal v Ljubljani, pesnik Karel Hynek Mácha. In ta pesnik je umrl 1. 1836., nekaj mesecev po »Maju« in bil pokopan v Litomeřicah. Toda letošnji mesec maj so Čehi zopet spremljali svojega ljubljenca k novemu pogrebu, na kraljevski Vyšehrad v Pragi. Tako se je usoda češkega naroda dotaknila tudi zadnjih ostankov velikega pesnika: ko so Litomeřice pri prvi delitvi Češke pripadle pod Sudetenland, so češki rodoljubi izkopali kosti velikega pevca domovinske ljubezni ter jih prenesli v Prago, da bi jih 1. maja pokopali z največjim sijajem v svobodni zemlji njegovega rojstnega kraja. Toda

usoda je šla za njim — in zdaj so ga 7. maja v molčečem sprevedu spremili iz Panteona Narodnega muzeja na Vyšehrad, kjer so ga mogli samo ob udeležbi predstavnikov pokopati v grob ob grobnici nesmrtnih — v »Slavinu«. Njegov novi grob so posuli z majskim cvetjem.

Ob tej priliki, ko prinašamo v novem prevodu začetek njegove pesnitve »Maj«, naznanjujoč obenem, da bo celotna pesnitev v novem prevodu — starejši prevod je napravil pokojni dr. Ivan Lah v »Slovanskih spominih in jubilejih« (Slovenska Matica 1911) — izšla v bibliofilski izdaji za letošnji božič, dodajamo še poslovilni govor, ki ga je nad njegovo rakvijo imel pesnik — bivši general legionar — Rudolf Medek, s katerim se tudi mi — Slovenci — poklanjamo velikemu češkemu pesniku in prijatelju našega naroda:

»Na svoji poti tam pozdravite mi
[zêmljo,
ah, zemljo krasno, ljubljeno zemljó,
zibélko mojo, grob moj, mater mojo,
edino domovino, dano v dédščino,
široko zemljo to, zemljó edino!«

Pesnik! Nimamo več druge domovine, kakor to zemljo krasno,

ljubljeni zemljó, zibélko svojo in svoj grob. Nimamo druge domovine, kakor to domovino edino! Če praviš dalje, da mi je bila dana v dediščino, kažeš s tem tudi na vso usodno dolžnost, ki jo nalaga tako sveta dediščina. Prejeli smo od Tebe, pesnik, mi, češki pisatelji in ves naš ljud, v časih žalosti in nasilja, dvigajočo pesniško besedo, ki je obračala oči naroda k višinam. Morda ni v nobeni deželi na svetu — a jaz sem šel skozi mnogo deželá — mesec maj tako krasen, kakor v naši češki deželi. Če hodimo pod cvetočimi češnjami in jablanami, moramo pod njihovimi, tako čudovitimi cvetovi, neprestano misliti na Tebe, na Tebe, Karel Hynek Mácha! Vse, kar je mlado, svetlo in cvetoče, se danes obrača k Tvojemu duhu. Kajti — maj pomenja življenje, svetlo življenje, neskaljeno, polno zaupanje v Boga.

Bil si pesnik! In ne boš nehal biti pesnik vekomaj. Toda v dobi, v kateri si živel, je bil pesnik skoraj razkošje. Borili smo se za svoj jezik, za svojo besedo, za svojo materinščino. Pozdravljali smo tedaj vsako besedo, dvignjeno v vezani govor. Ti si bil prvi, ki si mu dal pesniško melodijo. V času, ko so se mnogi borili s trdoto našega jezika, ki so čestokrat z godbo, bolj grobo kot nežno, toda s srcem prečistim slavili svojo domovino, si Ti ustvaril pesem, ki je slavospev Bogu, povelicanje domovine in velika hvala za nesmrtno lepoto prirode. Zato je Tvoja pesem, »Maj«, Karel Hynek Mácha, nesmrtna. Prav tako kakor je nesmrten Tvoj narod, ki v majskih dneh prižiga kresove na gorah in razvnema ljubezen do svoje zemlje in do svojega ljudstva v čeških srcih.

Živel si težko, ubogo življenje. Tvoj narod ni bil tedaj nič na boljšem. Toda v preprostem ljudstvu je bila živa, iskrena vera v bodočnost. Prav Ti, pesnik, si znal to narodno vero vzdigniti k religiozni dejavnosti. Če bi ne bilo Tebe, bi se morda ne rodili Nerudovi »Spevi na petek«. Če bi ne bilo Tebe, bi se morda ne rodila vsa ta literatura, ki v češkem

pesništvu in češkem pripovedništvu obrača oči pobožno k domovini.

Dokler bo stal križ na vrhu Radobyly pri Litomeřicah, bo po vsem kraju glasil Tvoje ime in slavo Tvoje domovine.

Sedaj se torej vračaš v svoj rojstni kraj. V Prago. Pravili so ji »Zlata Praga«. Tudi ona je šla po stezah trpljenja in kolikokrat ji je namesto krone kraljevske bil dan na glavo le trnjevi venec! Na starodavnem Vyšehradu je sveta njiva, kamor so položili svoje kosti ti najzvestejši iz našega rodu. Če sedaj, pesnik, prihajaš med nje, posvečaš vnovič to prst, ki jo leta in leta z vročimi molitvami dviga naš narod k Bogu.

Zato verujemo, da Ti bo prst te zemlje lahka. Da Tvoj duh v pesniškem plamenu znova zajame dušo našega ljudstva. Kar nam nihče vzeti ne more, to je — ljubezen. Ljubezen k rodni zemlji, k rodnemu jeziku, ter ljubezen in skrb za pokolenje, ki pride. Tudi Ti, pesnik, si to čutil in si to dobro vedel.

Ni lahka zemlja, v katero Te polagamo. Vsa naša narodna usoda je bila še trša kot pa je ta zemlja. Toda živeli smo, delali smo, bojevali smo se. Ta zemlja je z vsem svojim položajem določena za junaštvo.

Tako torej prihajaš med te, ki so bili najbolj zvesti. Na sveti skali Vyšehrada bodo zdaj počivale Tvoje kosti. Prišel si med svoje in duša velikih pokojnikov našega naroda Te pozdravlja s tako ljubeznijo, kakršno Ti je vedno izkazovalo naše ljudstvo. Zrasel si iz tal kraljevskega mesta Prage. Vanj se vračaš kot princ iz pesniške, plemenite veje, kakor kraljevič. Kakor je vedno v mesecu maju bil Tvoj spomenik na Petřinu zasipan s cvetjem mladih, ljubečih src, tako bo gotovo tudi Tvoj grob, h kateremu bodo romala vsa češka srca. Če praviš v svojem stihu: »Ah, toda le zemlja je moja!«, tedaj je to ta najzvestejša in najbolj trdna zemlja tu na vyšehradski skali, ki je Tvoja. In tu vsi slišimo besede in spev Smetanove »Libuše«: »Moj dragi češki narod ne bo poginil!«
T. Debeljak.

Obzornik italijanskega slovstva za l. 1938.

Menda je zelo težko odpreti razglede za eno leto, posebej še v tako bogatem knjižnem delu, kot so ga pokazali italijanski slovstveniki v preteklem letu. Kdor skuša biti mentor, je nevarno, da zdrkne ali samo k naštevanju in postane statistik, ali pa ubere drugo smer samovoljnega ocenjevanja in po sili potiskanja pesnikov in pisateljev v določeno literarno smer, ali celo samo »maniro«.

Razgledi po italijanski literaturi, oziroma književni proizvodnji (za katero nam v pričujočih vrstah predvsem gre) so težki, ker je bila lani številčno silno bogata. O kakovosti so pa mnenja deljena. Poleg priznanih vrhuncev je vrsta porajajočih se sil, ki šele obetajo. A ne le število literatov in pisateljev sploh je veliko, tudi »šol«, ki razpolagajo z najmanj desetimi strogo literarnimi glasili in okoli petdesetimi napol literarnimi, je precej.

Zato si omogočimo splošen, čeprav bežen pregled nam sosednjega italijanskega slovstva nekoliko s številkami, deloma z oceno kvalitete. Na osnovi objav in ocen v raznih glasilih¹ sem sestavil številčni pregled važnejših izdanj.

1. Bibliografija: 31 del,
2. Filozofsko-slovstvena dela: 220 del,
3. Gledališče: 28 del,
4. Gospodarsko-socialne vede: 87 del,
5. Mladinsko slovstvo: 105 del,
6. Modroslovje: 99 del,
7. Naravoslovje: 66 del,
8. Narodoslovje: 38 del,
9. Poezija (zbirke); 83 del,
10. Poljedelstvo, industrija, trgovina: 82 del,
11. Politika: 91 del,
12. Pravo: 251 del,
13. Romani: 208 del,
14. Starinoslovje: 28 del,
15. Tehnologija: 106 del,
16. Turizem: 52 del,
17. Umetnost: 99 del,

¹ Največ po literarno-kritičnem glasilu »Italia che scrive«.

18. Verstvo: 73 del,
19. Vojska: 25 del,
20. Vzgoja: 40 del,
21. Zdravstvo: 112 del,
22. Zemljepis: 22 del,
23. Zgodovina: 281 del,
24. Prevodi (slovstveni): 121 del,
25. Razno: 41 del.

To so številke 2420 važnejših del, ki pa vendarle vsebujejo neke objektivne resnice, katere se dajo takoj razbrati. Na prvem mestu so zgodovinski spisi, na drugem pravne vede in tretji so filozofski in slovstveno-kritični. Kakor da osnove nove italijanske kulture še vedno potekajo iz starih vrelcev rimskega prava in nekdanjih Tacitov! Seveda bi morali zdaj številke kritično preiskati, zlasti pri izdanih iz zgodovine. Tu so v prvi vrsti zbirke (tako zvane »collane«) o slav-
nih možeh; samostojnih zgodovinskih spisov, utirajočih nove poglede, pa ni. Izmed drugih važnejših spisov naj bosta omenjena dva, trije: E. Ciaceri, *Le origini di Roma*, ki je precej kritična; Rodolfo Mazzucconi: *Storia della conquista dell' Africa (1415—1936)*, popolno delo o kolonizaciji črne celine; Benedetto Croce, najbolj vidni predstavnik italijanske zgodovinske šole je izdal »La storia come pensiero e come azione«. Izšli so tudi celotni zgodovinski spisi Giambattista Vica in Massimo d'Azeglia. Za nas so zanimivi spisi iredentističnih borb v knjigi Augusto Sandonà, *L'Irredentismo nelle lotte politiche e nelle contese diplomatiche italo-austriache*, ki se ji vredno pridružujejo spomini diplomata Aldovranda Marescottija »Guerra diplomatica«.

Zgodovinsko politični spisi so nosili pečat perečih vprašanj: židovstvo, ureditev Srednje Evrope, korporacije, avtarhija² in Španija. Izšli so pri Hoepliju tudi Mussolinijevi »Scritti e discorsi«, XI. zvezek, ki postajajo vedno bolj vir fašistične politične doktrine; Fa-

² Tu bodi omenjena Mareschalchieva »L'Agricoltura italiana e l'autarchia«, ki ugotavlja, da bi Italija zase lahko dovolj pridelala.

rinacci je pa izdal »Storia della Rivoluzione fascista«.

Izdanja pravne vsebine so po številu takoj za zgodovinskimi in političnimi. Naštevanje bi bilo nepotrebno; pa tudi kritike ni zabeležila kaj posebnega.

Pač pa so stala dela slovstvene vsebine v znamenju štirih velmož: Leopardija, Goldonija, Carduccija in d'Annunzia. Moroncini je izdal pri Le Monnieru ogromen Leopardijev »Epistolario« v šestih zvezkih. Beneško mestno županstvo je izdalo 36. zvezek Goldonija; pri Zanichelliju tiskajo »Opere« Carduccija; Mondadori v Milanu je pa dal na trg nekaj življenjepisov o d'Annunziju. Največ hrupa je vzbudil »Vita segreta di Gabriele d'Annunzio«, ki jo je spisal njegov tridesetletni tajnik Tom Antongini; ne ve se, ali je hotel tako hvaliti svojega mojstra ali se tudi nad njim malo maščevati, ker tako brezobzirno odkriva »tajno življenje« pesnikovo, da si je nakopal že nekaj — pravd.

V okvir velikih slovstveno-zgodovinskih izdanj spada tudi krasna zamisel turinskih salezijancev. To je »Corona Patrum«, kjer bodo zbrani v izvirniku spisi svetih očetov. V dosedanjih zvezkih so: Sv. Avguštin, sv. Ambrož, sv. Janez Zlatoust, sv. Cyprijan in sv. Klement Aleksandrijski.

Benedetto Croce nadaljuje s 5. zvezkom pri svojem založniku Laterzi v Bariju svojo »La letteratura della nuova Italia«. Seveda je še dolga vrsta sličnih izdanj, tu so omenjeni le nekateri vrhovi.

Bolj zanimiv kot pregled splošnih del je za literarnega ocenjevalca enoletnega cvetobera pogled na snovanju sodobnih pesnikov in pisateljev, ki kažejo svetu lice in višino nove italijanske kulture.

Pesniških zbirk ni izšlo niti sto, vendar pa se v njih kaže nov, svež duh. Prišel je mlajši rod, ki je že opustil carduccijanstvo in dancijevstvo in si utira poglede v dvoje smeri. Eni gredo po poti, ki jo hodi tudi naš pesniški rod, iščejo globin in doživljanja človeka; drugi pa se opajajo bolj ob zunanjih silah

novih rodov in »idalističnih blokov«. Če se smem tako izraziti, šteje »uradni« seznam danes živečih italijanskih pesnikov 164 imen. Mladi so v večini. Značilno utegne biti tudi regionalno dejstvo. Večina teh, razen dveh mnogo obetajočih Sinisgallija iz Lucanije in Tropeana iz Messine, je iz Zgornje Italije.

Mentorstvo je kajpak obdržal še vedno starejši rod, predvsem predstavnik obeh najvidnejših smeri: futurist in sodobno-politični poet Marinetti ter problemist in katoliški Papini, oba člana najvišjega kulturnega žarišča, Italijanske akademije.

Njima se pridružuje še vrsta starejših z zbirkami ali vsaj številnejšimi objavami v letu 1938.: Elpidio Jenco, Nicola Moscardelli, Giuseppe Villaroel, Govoni, Mucci Renato, Necco Giovanni, Viscardini, Losavio, Bassi, Gallian.

Vrsto mlajših pa odpirajo v prvem redu tri imena: Quasimodo, Sinisgalli in Saini. Prvi je Sicilijanec in je objavil že štiri svoje zbirke. Drugi je tudi tridesetleten južnjak. Objavil je že dvoje zbirk. Stejejo ga med najboljše pesnike, ki družijo s finim izrazom intelektualizem z liriko. Ezio Saini iz Torina (r. l. 1916.) je med najmlajšimi talenti. Njegove pesmi so že raztresene po številnih časopisih. Poleg teh je nastopilo v preteklem letu z lastnimi zbirkami še trinajst mladih poetov. Kot čudo bodi omenjena dvanajstletna deklica Antonietta Dalfino, kateri so objavili zbirko »Poesie« in našli v njej pristno pesniško dušo.

Cvetober italijanskih pesnikov za l. 1938. je po splošni sodbi sicer številčno skromen za 45 milijonski narod; notranje pa dober, in sicer tako, da si ne glede na zunanje vtise utira pravilno duhovno smer, ki odkazuje Muzam (— pa bodisi v soseščini Marsov —) vodilno vlogo za ocenjevanje kulturne višine italijanskega naroda.

Slabše je bilo v prozi. Bilo je več pričakovanj in obljub kot uspehov. Mlajši so sicer nastopali, a se niso preveč izkazali in uveljavili. Iščejo novih smeri, »se lovijo okrog vprašanj, ki so v bistvu enaka, a

jih vsak na svoj način rešuje; mešajo lirični in dramski moment; upoštevajo stare literarne smeri, a so že bogati izkustev novih kipenj in novih duhov«, pravi o njih kritik Arnaldo Bocelli.

Sodobniki d'Annunzija so zastopani z Gattijem »Ancoraggi alle rive del tempo« in Chieso, »Sant d' Amarillide«. Že omenjeni kritik našteva v bilanci preteklega leta 36 važnejših izdanj. Prednjači Lucio d' Ambra, mojster jezika in svetsko-podsmehljivega sloga s trilogijo »L' ombra dell' amore«. Med nagrajenci, ki ju je ljudstvo zelo rado čitalo, sta Enrico Pea z romanom »La Maremmana« in Vittorio Rossi z »Oceano«. Oba sta zajela z močjo pristno življenje ljudstva. Tretji, morda še močnejši kot ta dva, je Rihard Caccelli v prvem delu trilogije »Il mulino del Po«. Opisuje tok življenja nekega mlina ob Padu od Napoleonovih časov do bitke pri Vittorio Veneto. To bo epska trilogija Severne Italije. Uveljavil se je tudi mladi Pavel Cesarini z »Un uomo in mare«, ki je dnevnik iz afriške vojne ter Corrado Alvaro »L'uomo é forte«, ki išče danuncijskega nadčloveka.

To so le nekatera poglobitna dela mlajših mojstrov, ki so si že priborili sloves in — širok krog bralcev.

Bogato je pa bilo leto s kritičnimi izdanji starih pisateljev (Deledda, Pirandella, Panzini in Bontempellija).

Splošna slovstvena bilanca za l. 1938. je aktivna. Številčno bogata; kvalitativno v pesmi dobra, v prozi nekaj slabša; prihaja pa nov rod, ki bo s svežimi silami oplodil čvrsto rast italijanske kulture, ker se osvobaja zunanje pozerske navlake in išče v človeku odraza višjih, notranjih sil. Rado Bednařik.

K virom in vrhuncem!

Tako je naslovil češki pesnik V. Renč poslanico na češke prevajalce, kjer je med drugimi napisal tudi to: »Nikar ne nosimo drvá v gozd in ne razglašajmo, kakšne kupe

knjig smo preveli v povojni dobi. Res so bila med njimi dela, vredna vsega upoštevanja, toda velika večina je bila navadno tržno modno blago. Glavna napaka je bila, da smo samo zaradi modernosti z ne-navadnim častiljubjem segali v tujino le po »novostih zadnjega tedna«. Kar je slučajno zaradi nezadostne reklame ali zaradi drugih vzrokov ušlo naši pozornosti, po tem nismo več segali drugi dan. V tem hlastanju po novostih je razumljivo, da smo enkrat segli v polno, a desetkrat v prazno. Saj je bil razmak, potreben k vrednostnemu ocenjevanju, tako majhen. Danes se moramo tudi v tem preusmeriti. Saj tudi vse dobro ni dosti dobro, da bi se češka književnost obogatila. Bomo morali pač hoditi nekaj let nazaj, da bomo zadosti in v strogem izboru spoznali bistvene stvari tujih kultur, ki so nam ušle in ki tvorijo današnje duhovno lice drugih narodov.

Zlasti važno je revidirati poznanje klasikov tujih narodov. Povojna doba je bila tako malo naklonjena temu »zgodovinskemu« zanimanju, da smo na Češkem razen novih prevodov Goetheja, Shakespeara, Keatsa in lani Puškina dobili zelo malo kaj vrednega. Tudi če so prevodi že bili v preteklosti prirejani, vendar naj velja načelo, da mora vsaka doba znova in po svoje obračunati s klasiki in njihovimi deli. Sodobni pesniški jezik predstavlja s svojimi zmožnostmi, simboli in odtenki novo vzdušje, v katerem gledamo v bistvo teh veleidel in jih skušamo znova razumeti. Modno literarno blago, več ali manj zanimivo in prehodno, je treba nadomestiti s klenimi, polnokrvnimi, živimi deli klasičnih mojstrov. Mesto profesionalnih prevodov sezonskih knjig, pričakujemo prevode Danteja, Shelleya, Novalisa, Mickiewicza, Slowackega, da imenujemo le te, s katerimi že davno nismo imeli opravka.

K virom in vrhuncem! to mora biti novo načelo prevajalcev, če hočejo biti koristni sotvorci našega kulturnega razvoja!« (Obnova, III. l. št. 12.) T. D.

NAJVEČJI SLOVENSKI PUPILARNOVARNI ZAVOD

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

STANJE V LOG: DIN 420,000.000.—

LASTNE REZERVE: DIN 28,650.000.—

DOVOLJUJE POSOJILA PROTI VKNJIŽBI

ZA VSE OBVEZE HRANILNICE JAMČI MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

Dr. Franceta Prešerna **ZBRANO DELO**. Uredila A. Pirjevec
in J. Glonar. 295 str. din 40.—, vezano v platno din 55.—,
v usnje din 90.—

Grivec Fr. **SLOVENSKI KNEZ KOCELJ**. 298 strani, vezano
v platno din 120.—

SLOVENSKI PRAVOPIS. Mala izdaja. Priredila A. Breznik
in F. Ramovš. II. natis. 234 str. din 26.—, vezano din 40.—

V kratkem izide:

Adlešič M. **NARAVOZNANSTVO IN SVETOVNI NAZOR**.
208 strani, vezano v platno din 100.—

Naročniki Doma in sveta uživajo 25% popusta pri vseh
knjižnih izdajah Jugoslovanske knjigarne (razen šolskih knjig!)
